

POST-SCRIPTUM LA MARELE RĂZBOI: ÎNCERCĂRI DE RESTAURAȚIE HABSBURGICĂ ÎN UNGARIA (1921)

Valer MOGA*

Post-Scriptum to the Great War: The Habsburg Restoration Attempts in Hungary (1921)

Abstract. *The destiny of Charles I/IV, Habsburg Emperor and King of Hungary, was heavily marked by the outcome of the First World War. Although he detested the war, he was beset with all the problems a leader from the losing side could possibly encounter. After the proclamation of the Republic of Austria on 12 November 1918, he thought he could continue his reign by reclaiming the throne of Budapest. His two attempts in this regard triggered both favourable and negative reactions in Hungary as well as in Central and Western Europe. The restoration attempts of 1921 has received limited coverage in historiography, so the purpose of this study is to approach the theme from a different perspective in terms of sources and interpretation.*

Keywords: *Charles IV, king, Hungary, restoration, exile.*

Cuvinte-cheie: *Carol IV, rege, Ungaria, restaurație, exil.*

Introducere

Tema prezentată în titlu, deși parțial uitată, nu este una lipsită de importanță. Evenimentele pe care le implică au bulversat profund viața politică internă a Ungariei și relațiile diplomatice europene, îndeosebi pe cele dintre statele succesoare ale Imperiului Austro-Ungar. Criza regală din Ungaria anului 1921 nu a fost ignorată în sintezele de istorie, dar, în pofida interesului major pe care l-a suscitată în epocă, mai târziu au apărut relativ puține contribuții istoriografice care să-i fie dedicate în exclusivitate. În general - excepțiile confirmând regula - istoricii care au tratat încercările de restaurație au adoptat ca bază a interpretării interesele pe care statele lor le-au avut în 1921 și sensurile cu care au fost încărcate evenimentele în epocă.

Rolul de inițiator i-a revenit renumitului istoric maghiar Magda Ádám. Studiul său, apărut în limba maghiară în 1982, a cunoscut și o ediție în limba franceză, trei ani mai târziu¹. De fapt, nu era o abordare pe de-a-ntregul directă, deoarece analiza efectele demersurilor de restaurație asupra apariției și funcționării alianței locale cunoscute sub numele de Mica Antantă, care grupa Cehoslovacia, Iugoslavia și România. Prestigiul internațional al autoarei i-a permis să-și asume preocuparea pentru obiectivitate în tratarea temei. Totuși, faptul că a publicat textul sub un regim comunist, care se dezisese de monarhie, se reflectă în ostentația cu care a utilizat anumiți termeni: „ex-rege” pentru o persoană care, *de jure*, mai deținea funcția monarhică, sau „lovitură

* Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, România; e-mail: valermoga@yahoo.co.uk.

¹ Ádám 1985, p. 33-85.

de stat” pentru o încercare de restaurație. Același sens îl au unele interpretări, precum cea care susține că „ex-împăratul-rege” dorea în primul rând să ocupe tronul Austriei, dar drumul său spre Viena trebuia să treacă prin Budapesta. Oare în ce măsură mai era posibil acest lucru, în condițiile în care Carol înțelesese că pentru el nu mai exista un tron în Austria republicană, țară în care fuseseră adoptate în 1919 două legi antihabsburgice? Concluziile studiului au fost redactate pe un ton destinat să menajeze susceptibilitățile statelor care se aflaseră în 1921 sub steaguri diferite. Cum ai fi putut scrie în Ungaria anulului 1985 că adepții maghiari ai restaurației - politicieni cu ranguri nobiliare, militari și clerici catolici - percepuseră înlăturarea dinastiei de Habsburg din Ungaria ca pe un amestec al Cehoslovaciei și al Iugoslaviei în politica internă a țării²?

Valoarea studiului Magdei Ádám - istoric experimentat - stă în principal în utilizarea unor documente, inedite sau publicate, din arhivele franceze, austriece sau cehești și, de asemenea, a unei bibliografii importante.

După mai bine de două decenii, un alt istoric maghiar, Miklós Zeidler, a revenit asupra evenimentelor anulului 1921. El aparține altei generații, fiind absolvit de presiunea ideologică comunistă³. Zeidler a încercat să se desprindă de gândirea istoricilor care pornesc de la premisa că scriu despre un om culpabil de declanșarea Primului Război Mondial și de hecatomba care a urmat. El nu a idealizat personalitatea împăratului-rege rămas fără tron, dar a încercat să-i prezinte deciziile și acțiunile în funcție de mentalul specific al descendentului unei mari dinastii. A încercat, de asemenea, să estimeze în funcție de interesele lor forțele *pro* și *contra* care au intrat în acțiune, motivate de încercările lui Carol al IV-lea de a-și redobândi tronul de la Budapesta. Autorul nu a conferit o justificare etică evaluărilor sale.

Tot în 2007, tema a intrat în atenția unui istoric ceh, Andrej Tóth⁴. Acestuia îi revine meritul de a fi pus în circulație surse arhivistice și bibliografice provenind din fosta Cehoslovacie. Studiul său tratează doar prima încercare de restaurație a lui Carol. Cuprins în universul de idei al surselor, autorul a întreprins o analiză mai degrabă politică decât istoriografică.

Deși, după cum se va desprinde din prezentul studiu, România a fost profund și complex implicată în evenimentele din Ungaria anulului 1921, până în prezent nu a fost publicat niciun studiu autonom în limba română axat pe această tematică. Situația este totuși compensată de istoricul Lucian Leuștean, care, într-o lucrare asupra relațiilor româno-maghiare în perioada 1920-1923, a cuprins două subcapitole consistente și bine documentate, destinate celor

² *Ibidem*, p. 33, 85.

³ Zeidler 2007.

⁴ Tóth 2007.

două încercări de restaurație⁵. Contribuția sa nu anulează însă oportunitatea prezentului demers de cercetare, care, în pofida unor inerente interferențe, se bazează în majoritate pe informații diferite și oferă alte interpretări ale faptelor.

Revenirea asupra problemei enunțate cu instrumentele istoriografiei s-a datorat în primul rând accesului la surse documentare, publicistice, memorialistice și monografice de o mare importanță. Este vorba, în primul rând, de cele două masive volume de documente referitoare la relațiile externe ale Ungariei, apărute, primul în 1939, al doilea în 1946⁶. Faptul că actele redactate inițial în limba maghiară sunt traduse în engleză le asigură o largă accesibilitate. Activitatea editorilor din prima jumătate a secolului XX a fost continuată, după o jumătate de veac, de echipe la fel de meritoase, conduse de Magda Ádám, care au publicat, din arhiva Ministerului Francez al Afacerilor Străine, un număr impresionant de documente referitoare la istoria interbelică a statelor din Bazinul Carpatic⁷. Acestea nu sunt singurele izvoare documentare utilizate în prezentul studiu. Între sursele memorialistice, se remarcă cele datorate generalului american Harry Hill Bandholtz, lui Ottokar Czernin, ministru de Externe al Austro-Ungariei (1916-1918), sau amiralului Miklós Horthy, regent al Ungariei în perioada 1920-1944⁸. La baza studiului stau și numeroase monografii, fiind imposibilă caracterizarea, chiar succintă, a fiecăreia dintre ele. O opțiune, nu neapărat aleatorie, ar viza o carte publicată de Malbone W. Graham Jr., profesor universitar la University of California, Los Angeles, și înzestrat analist politic⁹. Evaluările și judecățile formulate de autor în 1924 despre regimurile politice instaurate în statele Europei Centrale după Primul Război Mondial rămân valabile și astăzi. Dintre revistele utilizate, merită o mențiune specială *Bulletin périodique de la presse hongroise*. Apărută la Paris, alături de publicații similare destinate altor țări, ea este o expresie a eforturilor depuse de instituția de pe *Quai d'Orsay* în scopul unei informări cât mai bune asupra vieții politice și a evenimentelor desfășurate în cele mai diverse locuri ale lumii.

În evoluția sa, studiul va urmări și definirea conținutului unor concepte care au circulat în epocă, precum „legitimist”, „carlist”, „monarhie națională” ș.a.

La începutul cercetării, există desigur speranța în atingerea unor scopuri. În urmărirea unui proces întrerupt în două rânduri în evoluția sa, acela al restaurației carliste în Ungaria, vor fi evitate experimentele de istorie

⁵ Leuștean 2003, p. 37-50, 61-68.

⁶ *Papers and Documents* 1939; *Papers and Documents* 1946.

⁷ *Documents diplomatiques* 1993; *Documents diplomatiques* 1995; *Documents d'archives* 1999.

⁸ Czernin 1920; Bandholtz 1933; Horthy 2000.

⁹ Graham 1924.

contrafactuală. Se va urmări însă depășirea unor aprehensiuni specifice lumii de la sfârșitul Primului Război Mondial. Teama pentru pierderea unor realizări politice naționale obținute cu grele sacrificii făcea ca relațiile între persoane și între state să fie marcate de suspiciuni, uneori fondate, alteori, nu. În măsura posibilului, se va încerca o relaționare cât mai corectă între acțiunile politice și motivațiile reale care le-au generat.

I. De la „Sfânta Coroană Maghiară” la Republica Sovietică și înapoi (1918-1921)

O punere în temă ca cea prefigurată de subtitlu are nevoie de evocarea unui preambul desfășurat cu mai bine de doi ani înaintea încheierii Primului Război Mondial. Este vorba de încoronarea lui Carol I de Habsburg la Budapesta, ca rege al Ungariei, el devenind, în noua sa postură, Carol al IV-lea. Ajuns împărat la 21 noiembrie 1916, îndată după ce ilustrul său predecesor, Franz Joseph, a închis ochii, nu a avut parte de o încoronare la Viena.

Maghiarii continuau să manifeste un profund atașament față de „constituția lor milenară”, principal fundament al unei statalități careia îi revendicau rădăcini de asemenea milenare. Dar aceștia i s-a suprapus Compromisul austro-ungar din 1867 (*Ausgleich*), instituit ca lege fundamentală a imperiului și care, între multe altele, stabilea prerogativele regelui Ungariei. Încă din perioada în care era doar *Kronprinz*, Carol împărtășea convingeri pacifiste și avea proiecte de reformă menite să vină în întâmpinarea aspirațiilor naționale ale popoarelor slave din imperiu. Dar, îndată după instalarea sa pe tron, a primit vizita lui István Tisza, care i-a cerut să-și onoreze obligația prevăzută în Compromisul dualist și să se încoroneze ca rege al Ungariei. Prim-ministrul ungar a subliniat faptul că țara sa, supusă pericolelor războiului, nu mai poate face față mult timp unui provizorat instituțional. Compromisul austro-ungar cerea ca regele să se încoroneze în cel mult șase luni de la preluarea funcției monarhice.

Carol intenționa să preia planul arhiducelui Franz Ferdinand, în umbra căruia se formase, și să adapteze Constituția Ungariei la cea a Austriei, mai liberală. El dorea, de asemenea, să modifice regimul dualist într-o manieră care să-i permită să acorde unele concesiuni cehilor și sârbilor. Eficiența persuasiunii lui Tisza l-a convins, sau l-a constrâns, pe Carol să reducă răgazul de șase luni la mai puțin de două, ceea ce nu i-a mai permis să aplice vreo revizuire constituțională. De fapt, l-a atenționat abilul prim-ministru, legea fundamentală a imperiului nu-i permitea regelui să întreprindă vreun act politic în Ungaria înainte de a fi consacrat prin încoronare și de a fi depus jurământul cu acest prilej. Nu întâmplător, după mai bine de șapte decenii,

istoricul François Fejtő și-a intitulat un capitol al uneia dintre lucrările sale fundamentale *Les ambiguïtés d'un couronnement*¹⁰.

În dimineața zilei de 30 decembrie 1916, în biserica Mátyás de pe colina din Buda, ritualul încoronării a fost oficiat de cardinalul János Csernoch, primatul Ungariei, care i-a aplicat lui Carol sacramentul ungerii ca rege apostolic al Ungariei. Protocolul prevedea intervenția seniorului palatin¹¹, demnitate care, atunci, nu avea un titular. Fără să se încurce în formalități, prim-ministrul István Tisza a preluat acest rol, în pofida faptului că era un calvin care participa la o încoronare catolică. Coroana a trecut din mâinile sale în cele ale primatului, iar regele, îngenuncheat, primind-o, și-a așezat-o pe creștet.

Purtând însemnele monarhice - coroana Sfântului Ștefan, regele care i-a creștinat pe unguri în anul 1000, globul crucifer, sceptrul și mantia -, Carol a ieșit din biserică și, în piață, în fața Coloanei Sfintei Treimi, s-a angajat prin jurământul către „Dumnezeul cel viu, Fecioara Maria și către toți sfinții lui Dumnezeu” să „apere integritatea țărilor Sfântului Ștefan”¹².

Cu aproape cinci decenii în urmă, Franz Joseph, monarh catolic și el, trăise totuși încoronarea de la Budapesta în mod rațional, ca pe un act politic cerut de Compromisul dualist, menit să-i consolideze postura de suveran în fața supușilor săi din Transleithania. Nu la fel au stat lucrurile cu strănepotul său, Carol. Catolic zelos, acesta și-a asumat ungerea cu sfântul mir și jurământul regal ca pe un destin personal și ca pe o responsabilitate în fața lui Dumnezeu pentru cauza monarhiei de drept divin.

Datorită momentului în care s-a desfășurat, încoronarea a apărut ca o victorie a omului de stat maghiar István Tisza și a colaboratorilor săi politici.

Împăratul Carol I a persistat în a se considera un continuator al proiectelor reformatoare ale lui Franz Ferdinand, favorabil națiunilor slave din imperiu. Jurământul depus la încoronare a devenit însă un obstacol moral și politic în calea planurilor sale de schimbare.

*

Timp de trei ani, forma de guvernământ a Ungariei a cunoscut schimbări de perspectivă radicale. Urmărirea și cunoașterea lor nu constituie o operațiune simplă în condițiile lipsei unui cadru juridic național bine codificat. În secolul al XIX-lea, Ungaria moștenea o tradiție constituțională alcătuită în principal din reguli cutumiare. Abia atunci, în legea fundamentală au dobândit o pondere semnificativă normele de origine parlamentară.

¹⁰ Fejtő 1988, p. 188-190.

¹¹ Pentru Ungaria regimului dualist, seniorul palatin sau palatinul era înlocuitorul și reprezentantul la Budapesta al împăratului-rege, atât timp cât acesta se afla la Viena, capitala întregului imperiu.

¹² Fejtő 1988, p. 189; Sévillia 2009, p. 67-71.

Ungaria a rămas până în perioada interbelică fidelă unor cutume regaliste cărora li se revendicau o origine ancestrală¹³.

La 18 decembrie 1920, contele Pál Teleki prezenta în fața Adunării Naționale a Ungariei programul celui de-al doilea guvern la conducerea căruia se afla, după ce sub cel anterior legislativul ungar ratificase, la 15 noiembrie, Tratatul de la Trianon. Premierul Teleki aprecia că una dintre misiunile fundamentale ale noului său cabinet consta în reforma constituțională referitoare la forma de stat monarhică.

„Această ultimă problemă va trebui să fie rezolvată - insistă Teleki -, nu printr-o lovitură de stat sau prin tentative revoluționare, ci pe cale legală, în spiritul *Constituției noastre milenare* [subl.a.] și în interesul bineînțeles al Sfintei Coroane ungare și al națiunii. Raporturile între rege și națiune vor trebui revizuite. În acest cadru va fi rezolvată problema regalității naționale ungare, independentă de toate celelalte state”¹⁴.

După cum se va vedea, evenimentele precipitate ale anului 1921 au subminat acest proiect guvernamental.

În contextul aniversării în 1896 a mileniului „descălecării maghiare în Bazinul Panonic”, a fost cultivată o teorie care, deși nu a fost acceptată de toți politicienii și istoricii maghiari, a dovedit o mare persistență în timp. Este vorba de „doctrina” unicității națiunii maghiare prin deținerea unei constituții vechi de o mie de ani¹⁵.

În anii '20 ai secolului trecut, recursul la o coroană și la o constituție, ambele milenare, era pentru clasa politică de la Budapesta ultimul argument pentru contracararea Tratatului de la Trianon și pentru susținerea dreptului națiunii maghiare la deținerea tuturor „țărilor regatului Sfântului Ștefan”¹⁶.

Dar până să se încerce valorificarea acestei ideologii politice, simbolurile sale, coroana milenară și constituția milenară, au primit lovituri teribile de la forțe ridicate din sânul națiunii maghiare.

Schimbările radicale în destinul statului ungar au fost determinate, în ultimă instanță, de pierderea războiului. În octombrie 1918, oamenii politici maghiari aveau cunoștința de angajamentele puterilor Antantei față de sârbi, cehi și români pe seama unor importante teritorii din Ungaria; știau, de asemenea, că președintele american Woodrow Wilson acceptase, în 3 septembrie, crearea Cehoslovaciei și a Iugoslaviei. Ei perseverau însă în a încerca să contracareze această perspectivă pe care o considerau inacceptabilă. La 16 octombrie 1918, contele Mihály Károlyi a dat glas, în Dieta de la Budapesta, unui gând care-i preocupa pe mulți dintre conaționali săi: „Am

¹³ Péter 2012, p. 6.

¹⁴ BPPH, nr. 47, 24 ianuarie 1921, p. 4.

¹⁵ Péter 2012, p. 89-90.

¹⁶ Hajdú, Nagy 1994, p. 312.

pierdut războiul, ceea ce este important acum este să ne asigurăm că nu vom pierde și pacea”. A doua zi, constatarea lui Károly a fost confirmată de cel care fusese timp de mai bine de un deceniu cel mai important om de stat al Ungariei, István Tisza¹⁷.

Încercând să preîntâmpine dezmembrarea imperiului din interior, Carol I a recurs la aplicarea mult-așteptatei politici de federalizare a imperiului. În *Manifestul federalizării*, publicat în aceeași zi de 16 octombrie, împăratul se adresa „popoarelor sale credincioase din Austria”, apreciindu-le eroismul, sacrificiile, mizeriile și privațiunile îndurate pentru apărarea patriei și pentru - se hazarda el să afirme - asigurarea păcii onorabile care se prefigura.

„Urmând dorințele popoarelor sale - continua Carol - Austria trebuie să devină un stat federal în care fiecare rasă își va forma propriul stat în districtele pe care le locuiește. Unirea districtelor poloneze din Austria cu statul polonez independent nu va fi în niciun fel afectată în felul acesta. Orașul Triest cu districtul său va avea o situație specială în acord cu aspirațiile locuitorilor săi. Această schimbare care nu va atinge integritatea țărilor sfintei coroane ungare [subl. a.] este menită să garanteze independența fiecărui stat național”.

În continuare, împăratul insista asupra faptului că federația este o necesitate vitală pentru toate popoarele sale, pe care le îndemna să-și exercite dreptul de autodeterminare prin consiliile naționale alcătuite din membrii *Reichsrat*-ului¹⁸.

Pozitiv în ansamblu, *Manifestul federalizării* reflectă o serie de deficiențe de fond și de conjunctură. El exprimă calitatea ideilor politice ale împăratului. Mai exprimă însă incapacitatea acestuia de a lua măsuri complete, la timpul potrivit, și efectele psihologice ale încoronării sale la Budapesta. În octombrie 1918, slavii din imperiu erau mult prea avansați pe calea unei autodeterminări naționale care nu mai avea nimic în comun cu viitorul Casei de Habsburg. Chiar și în toamna lui 1918, Carol a preferat să nu-i provoace pe oamenii politici de la Budapesta și a lăsat Ungaria în afara reformei federale. Prim-ministrul maghiar, Sándor Wekerle, a înțeles că federalizarea Austriei avea să provoace fenomene de dezagregare și în Transleithania. În consecință, la 16 octombrie 1918, el a publicat declarația de independență a Ungariei¹⁹. Legătura acesteia din urmă cu Viena avea să se limiteze, nu pentru multă vreme, la o uniune dinastică.

Manifestul federalizării nu s-a dovedit a fi o soluție salvatoare. Îndemnul lui Carol adresat popoarelor din imperiu să-și organizeze consilii naționale a fost urmat și de germanii din *Reichsrat*. La 21 octombrie 1918 ei s-au constituit

¹⁷ Fejtő 1988, p. 292-293; Hajdú, Nagy 1994, p. 295.

¹⁸ *Papers Relating* 1933, p. 367-368. Textul a fost preluat în ediția americană din *Wiener Zeitung*, numărul special din 16 octombrie 1918.

¹⁹ Graham 1924, p. 203-204.

în Adunarea Națională Provizorie a Austriei Germane, din cadrul căreia a fost desemnat un Consiliu de Stat. Nicio forță politică nu mai sprijinea tronul. Atitudinea cea mai ostilă o manifesta Partidul Social Democrat, susținut de masele de muncitori. Carol I a semnat la 11 noiembrie o declarație prin care renunța la rolul care-i revenea în conducerea statului. În text nu apărea cuvântul „abdicare”, dar această omisiune voită nu i-a fost de folos, deoarece a doua zi a fost proclamată republica.

O scrisoare adresată de Carol papei Benedict al XV-lea, la 28 februarie 1919, este relevantă pentru starea sa de spirit și pentru proiectele din perioada în care i s-a impus să renunțe la exercitarea prerogativelor monarhice. El se simțea în continuare răspunzător în fața lui Dumnezeu pentru misiunea sa și considera presiunile pe care le suferise drept încercări trimise de Providență. Îi declara suveranului pontif că nu a renunțat la tron și este hotărât să nu abdice. Nu se simțea câtuși de puțin obligat de declarațiile de renunțare la administrarea afacerilor de stat. Acestea, considera el, îi fuseseră smulse prin forță într-un moment în care era lipsit de mijloacele necesare pentru a se împotrivi mișcărilor revoluționare, trupele imperiale aflându-se încă pe fronturile Primului Război Mondial. Carol avertiza asupra faptului că anexarea provinciilor germane ale Austriei de Germania protestantă ar duce cu certitudine la dispariția Austriei ca stat catolic. Singura soluție viabilă și cu consecințe de durată ar fi fost, în viziunea sa, înființarea unei federații în care să se asocieze statele create pe teritoriul fostului Imperiu Habsburgic. Dar, credea el, această federație urma să fie o monarhie cu suveranul său legitim. Afacerile comune trebuiau să fie relațiile externe, armata, comerțul, poșta, transporturile feroviare și navale, cu miniștrii de resort, și un parlament federal. În rest, fiecare stat asociat beneficia de o autonomie deplină, de propria constituție și de dreptul de a-și decide forma de guvernământ. Această ultimă prevedere urmărea scopul de a asigura cooptarea republicilor în structura federală gândită de Carol²⁰.

Împăratul mai avea susținători în Austria, Ungaria, Franța și Marea Britanie, dar influența acestora era departe de a-i abilita să susțină aplicarea unui proiect atât de ambițios. De altfel, însăși scrisoarea comentată era o încercare de a-l atrage pe papă printre sprijinitorii săi.

Într-o Austrie republicană, cu un guvern condus de social-democratul Karl Renner, Carol își continua rezistența, revendicându-și în continuare legitimitatea ca împărat. Prevalându-se de conținutul declarației de renunțare din 11 noiembrie 1918, unde Carol afirma că recunoaște hotărârile pe care națiunea germană din Austria le va lua în privința organizării sale politice viitoare, cancelarul Renner l-a pus să aleagă între abdicare și expulzare.

²⁰ Sévillia 2009, p. 329-332. *Lettre de l'empereur Charles au pape Benoît XV, Eckartsau, le 28 février 1919.*

Opțiunea era previzibilă. În 24 martie 1919, Carol, împărăteasa Zita și o parte a personalului casei imperiale au părăsit teritoriul Austriei pentru a se stabili, o lună mai târziu, în Elveția, la Villa Prangins, pe malul lacului Geneva²¹.

Perseverând în proiectul său republican, cancelarul Renner s-a decis să definitiveze în plan juridic exilul imperial. Prima lege antihabsburgică a fost adoptată la 3 aprilie 1919 și prevedea în primul rând anularea drepturilor suverane ale Casei de Habsburg-Lorena. Toți membrii acesteia urmau a fi expulzați dacă nu-și asumau statutul de cetățeni ai republicii. În plus, statul austriac era declarat proprietarul tuturor bunurilor mobile și imobile de pe teritoriul său, ce aparținuseră tezaurului coroanei sau membrilor dinastiei. Erau scutite de la expropriere bunurile de drept privat, fapt care l-a determinat pe Carol să inițieze acțiuni în instanță pentru a extinde cât mai mult această categorie. Având de partea sa puterea de legiferare, Karl Renner a introdus la 30 octombrie 1919 a doua lege antihabsburgică, prin care erau etatizate toate bunurile private ale dinastiei²².

Revenind în Ungaria, constatăm că independența față de Austria, ca soluție la posibilele dislocări teritoriale provocate de federalizarea anunțată de împăratul Carol pentru Cisleithania, nu a constituit o „carantină” eficientă. Luna octombrie a adus și la Budapesta căderea vechiului regim. Perspectiva certă a pierderii războiului și acțiunile revoluționare l-au determinat pe Sándor Wekerle, ultimul șef de guvern al dualismului și cel care a pus capăt acestui regim, să demisioneze.

A urmat scurtul interval al ascensiunii lui Mihály Károly. Provenind dintr-o familie nobiliară catolică originară din zona Careiului, el s-a căsătorit în 1914 cu Katinka Andrássy, fiica lui Gyula Andrássy jr., politician descendent al uneia dintre cele mai puternice familii aristocratice maghiare. O asemenea alianță matrimonială era de natură să-i consolideze statutul social și să-i aducă protecție politică din partea unui socru influent. Acest fundal conservator nu avea cum să-i anunțe evoluția publică insolită. El a intrat în viața politică animat de idei liberale. Treptat însă, lecturile din cărțile lui Karl Marx i-au indus convingeri de stânga mai accentuate și, odată cu ele, porecla de Conte Roșu. Din 1912 devenise membru al Partidului Independenței și Pașoptist, formațiune minoră cu o modestă reprezentare parlamentară. În anul următor, a preluat președinția acestui partid. Prezența termenului „independență” în titulatură indică existența unui program orientat spre contestarea oportunității dualismului și spre separarea Ungariei de Austria²³.

Până în 1914 Mihály Károly vizitase de mai multe ori Franța și Marea Britanie, bucurându-se de o imagine bună în cercurile politice din aceste țări.

²¹ *Ibidem*, p. 236, 238-243.

²² *Ibidem*, p. 246-248.

²³ Georgescu 1921, p. 176, 181; Gerő 1997, p. 201.

Spre pildă, este cunoscută apropierea sa de omul de stat francez Raymond Poincaré. În octombrie 1918, el trecea în fața conașionalilor săi drept „omul Antantei”. Confrunțați cu perspectiva dezmembrării Ungariei prin aplicarea tratatelor care aveau să pună capăt războiului, maghiarii căutau cu febrilitate o soluție pentru evitarea segregărilor teritoriale, sau cel puțin pentru diminuarea acestora. În opinia publică, Mihály Károly devenise dintr-o dată „salvatorul” care putea ameliora atitudinea Antantei față de fostul său inamic, Ungaria²⁴.

Károly a ales să se îndrepte spre putere înființând, la 25 octombrie, Consiliul Național Maghiar, în esența căruia se resimțea influența celor „Paisprezece Puncte” ale președintelui american Woodrow Wilson și a *Manifestului federalizării*, publicat cu câteva zile în urmă de împăratul Carol I. Consiliul era perceput totodată ca o organizație revoluționară, de vreme ce luase naștere în afara cadrului constituțional și parlamentar. Programul său era cel al liderului fondator, cuprinzând separarea militară de Germania, independența față de Austria (deocamdată cu excepția uniunii dinastice), apropierea de Antanta, încheierea păcii și retragerea trupelor maghiare de pe front, introducerea votului universal și aplicarea reformei agrare, reconcilierea cu românii, slovacii și slavii sudici. Noua alianță politică cuprindea, în primul rând „partidul lui Károly”, care nu avea o identitate socială bine definită, reunind intelectuali, reprezentanți ai clasei de mijloc, dar și câțiva aristocrați latifundiați. Acestuia i s-a alăturat Partidul Național Radical al lui Oszkár Jászi, cu membri de un mare prestigiu intelectual, dar lipsit de influență în societate, precum și alte grupări politice și civice minore. S-a ajuns astfel ca cea mai importantă componentă a Consiliului Național Maghiar să fie Partidul Social Democrat, reprezentant al meseriașilor și al muncitorilor cu înaltă calificare. În toamna lui 1918, printre social-democrați au pătruns din ce în ce mai multe persoane revenite de pe frontul din Rusia, cu idei și intenții de factură bolșevică²⁵.

După demisia guvernului condus de Sándor Wekerle, împăratul Carol I a încercat să-și îndeplinească una dintre atribuțiile care-i reveneau în calitate de rege al Ungariei, anume să desemneze un nou prim-ministru al acestei țări. El se afla în octombrie 1918 în una dintre reședințele sale de vară, castelul de la Gödölö, în preajma Budapestei, și desfășura în scopul menționat consultări cu liderii politici maghiari. Unul după altul aceștia l-au refuzat, nefiind dispuși să-și lege numele de cedările teritoriale. Printre cei convocați s-a numărat și Mihály Károly, despre care jurnalistul și istoricul francez Jean Sévillia scrie că mai manifesta la acea dată „un rest de loialitate dinastică”. Primindu-l, regele l-a acuzat de tendințe republicane (trezindu-i protestele), dar i-a promis

²⁴ Rothschild 1974, p. 139-140.

²⁵ Georgescu 1921, p. 176; Hajdú, Nagy 1994, p. 296.

investitura, fără să i-o acorde totuși în mod oficial. Se manifesta din nou acea trăsătură de caracter a suveranului de a fi oscilant în fața unor decizii importante. Carol a plecat la Viena pentru a primi jurământul noului guvern austriac condus de Heinrich Lammasch. Determinat de situația tensionată din capitala Ungariei, el a întreprins un act lăsat în suspensie de predecesorul său, Franz Joseph. L-a desemnat ca palatin pentru Ungaria pe arhiducele Joseph, membru al ramurii ungare a Casei de Habsburg. Ofițer de carieră, acesta participase la toate etapele Primului Război Mondial, ajunsese la gradul de feldmareșal și era, datorită numeroaselor victorii obținute, unul dintre cei mai decorați ofițeri ai armatei austro-ungare. În epocă, în locul denumirii de *palatin*, era mai frecvent utilizată cea de *homo regius*²⁶.

Accederea la guvernare a lui Mihály Károly și natura puterii exercitate de el au avut consecințe majore asupra coroanei ungare și a destinului purtătorului ei. Faptul ca atare s-a petrecut pe fondul unei scurte acțiuni revoluționare lipsite de episoade violente. În seara zilei de 30 octombrie 1918, străzile și piețele Budapestei au fost luate în stăpânire de muncitorii din foburguri, de militarii care se întorceau zilnic cu miile de pe front, organizându-se în consilii ale soldaților, și de cei care dezertaseră din garnizoana Budapestei. Masele s-au pus la dispoziția Consiliului Național Maghiar, impunându-l pe șeful acestuia, *de facto*, în funcția de prim-ministru. Concomitent, din încredințarea lui Carol al IV-lea, arhiducele Joseph de Habsburg i-a acordat investitura lui Károly la 31 octombrie. Noul premier a prestat jurământul de fidelitate față de rege, dar, a doua zi, i-a cerut să dezlege întregul guvern de acest jurământ. Carol a acceptat datorită firii sale concesive și datorită dorinței de a elimina un nou motiv de conflict într-o țară aflată deja în degradingoladă. Totuși, într-un mod greu de înțeles, el a aprobat în felul acesta un act ce viza în perspectivă abolirea monarhiei în Ungaria. Îndată ce familia imperială s-a instalat în reședința de la Eckartsau, în apropierea Vienei, Carol a primit la 13 noiembrie vizita unei delegații maghiare, care, după trei ore de insistențe, a obținut de la el o declarație inspirată din cea semnată la Viena cu două zile în urmă, de renunțare la implicarea în afacerile de stat ale Ungariei²⁷. După întreprinderea acestor pași, Károly nu mai avea niciun motiv să se împiedice în scrupule monarhice. La 16 noiembrie, el a proclamat Republica Populară Ungară²⁸.

În opinia oamenilor politici de la Budapesta, prezența trupelor altor state și națiuni pe o parte semnificativă din teritoriul țării făcea imposibilă

²⁶ Sévillia 2009, p. 204-207; <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/biog/Erzjosef.htm>, accesat la 15.08.2017. În noiembrie 1916 el a participat la campania împotriva României, cucerind teritorii din estul Transilvaniei. Este motivul pentru care românii l-au tratat întotdeauna cu antipatie.

²⁷ Graham 1924, p. 543; Sévillia 2009, p. 220-224.

²⁸ Graham 1924, p. 206-208.

organizarea unor alegeri. Tânăra republică a rămas așadar timp de două luni fără președinte. În cele din urmă, Consiliul Național Maghiar s-a constituit în adunare electivă și a desemnat la 11 ianuarie 1919 un președinte interimar în persoana lui Mihály Károly. Peste o săptămână, a fost aplicată o remaniere guvernamentală din care a rezultat o consolidare a pozițiilor Partidului Social Democrat. Funcția de prim-ministru i-a revenit juristului Dezső Berinkey, bun specialist în drept internațional, dar lipsit de spirit de inițiativă, încât Károly a rămas, din umbră, adevăratul șef al executivului²⁹.

În primăvara anului 1919, a fost suficient un singur eveniment pentru a compromite definitiv mitul „omului Antantei” cu care maghiarii înzestraseră personalitatea lui Mihály Károly. În februarie, la Paris, Consiliul celor Patru³⁰ a decis să impună o zonă neutră delimitată la vest de râul Tisa, iar la est de versanții Carpaților Occidentali. În consecință, armata Ungariei ar fi trebuit să se retragă în spatele unui aliniament care coincidea cu noua frontieră vestică promisă de Antanta României prin *Convenția politică* semnată între cele două părți la București, în 17 august 1916. În opinia publică ungară s-a răspândit instantaneu convingerea că râul Tisa va marca frontiera româno-ungară presupus stabilită în cadrul Conferinței de Pace. Decizia de la Paris din februarie a format conținutul unei note pe care locotenent-colonelul Fernand Vix, șeful Misiunii Militare Aliate, i-a înmănat-o lui Károly la 20 martie 1919. Atunci când documentul a devenit public, populația Budapestei a fost cuprinsă de o stare de agitație generalizată. Proantantismul și principiul wilsonian al autodeterminării au încetat să mai hrănească speranța maghiarilor în salvagardarea integrității teritoriale a țării lor. La 21 martie, când se mai credea încă șeful regimului politic din Ungaria, Károly a aflat că sfaturile muncitorilor și ale soldaților proclamaseră dictatura proletariatului, susținând un guvern condus de social-democratul Sándor Garbai, dar în care puterea aparținea în exclusivitate comunistului Béla Kun, ministru al Afacerilor Străine. El s-a retras în aceeași zi din funcția de președinte³¹.

Regimul național-bolșevic din Ungaria și revoluția de inspirație sovietică aplicată de acesta nu fac parte din tematica prezentului studiu. Două aspecte sunt însă de reținut aici, primul dintre ele constând în evoluția formei de guvernământ. La 21 martie 1919, în Ungaria, s-a trecut de la „Republica Populară Ungară” a lui Mihály Károly la „Republica Sovietică Ungară”, sau „Republica Ungară a Sfaturilor”, a lui Béla Kun³². Perioada încheiată la 1 august 1919, dată la care a luat sfârșit scurta istorie a „terorii roșii” din Ungaria, este cea mai străină și mai ostilă față de forma de guvernământ

²⁹ *Papers and Documents* 1939, p. XIX; Hajdú, Nagy 1994, p. 301.

³⁰ Reprezentanții Franței, Marii Britanii, Italiei și ai Statelor Unite ale Americii.

³¹ Hajdú, Nagy 1994, p. 302-303; Horthy 2000, p. 113-114; Torrey 2014, p. 343.

³² Graham 1924, p. 231; Gergely 1993, p. 108-109.

monarhică și de valorile „Sfintei Coroane ungară”. Singurul punct de contingență între cele două regimuri l-a constituit naționalismul, care i-a determinat pe național-bolșevicii maghiari să respingă nota locotenent-colonelului Vix și să pregătească războiul pentru restabilirea suveranității Ungariei istorice. În al doilea rând, în activul regimului național-bolșevic ungar, evreii erau foarte vizibili, ceea ce a făcut ca după căderea acestei puteri, „teroarea roșie” să fie urmată de „teroarea albă” în cadrul căreia s-a manifestat cu cea mai mare amploare și agresivitate antisemitismul.

În cele din urmă, sfârșitul regimului condus de Béla Kun nu s-a datorat elementelor de dreapta anticomuniste din Ungaria, ci intervenției armate a României. Campania militară românească din intervalul aprilie-august 1919 și perioada ocupației românești în Budapesta (4 august - 14 noiembrie) au suscitât în epocă reacții și puncte de vedere opuse în rândul forțelor implicate în evenimente. Acestea s-au reflectat ulterior, la fel de discrepante, în istoriografiile statelor respective. Guvernul României a invocat atunci pericolul bolșevismului ungar și cel adiacent reprezentat de ofensiva trupelor bolșevice rusești în Ucraina. Mai târziu, tratând tema cuceririi Budapestei, istoricii români au insistat asupra rolului trupelor de ocupație în restabilirea ordinii, în aprovizionarea capitalei Ungariei cu alimente și în combaterea foametei în mediile sărace ale orașului. Dacă la început unele autorități și cercuri de opinie maghiare au salutat rolul românilor în salvarea țării lor de bolșevism, ulterior au manifestat o iritare crescândă față de prelungirea ocupației și au incriminat rechizițiile de material rulant, mașini și unelte agricole, animale și cereale pe care autoritățile militare românești le-au operat în Ungaria. Aceste rechiziții au fost condamnate și de Antanta, care nu dezaproba faptul în sine, ci exclusivitatea României, ce priva alte state aliante de obținerea unor compensații materiale pe seama Ungariei³³.

În plan politic, consecințele acțiunii militare a României au fost lichidarea Republicii Sovietice Ungare și revenirea la forma de guvernământ monarhică. De fapt, forțele politice regaliste nu rămăseseră într-o apatie totală în perioada regimului național-bolșevic. În 5 mai 1919, la Arad, oraș aflat sub administrație românească, a luat ființă un guvern contrarevoluționar. Șef al acestuia era contele Gyula Károlyi, văr și adversar politic al Contelui Roșu, Mihály Károlyi. Cuprinzând trei conți, între care Pál Teleki, și un baron, cabinetul avea în bloc o atitudine promonarhică, aflându-se într-o comunicare directă cu Carol al IV-lea. La propunerea regelui, funcția de ministru de Război i-a fost atribuită amiralului Miklós Horthy, care, cu șase luni în urmă, la Schönbrunn, îi jurase că nu-și va regăsi liniștea până nu-l va vedea instalat din nou pe tronurile de la Viena și Budapesta. Gyula Károlyi și colegii săi au

³³ Bandholtz 1933, p. 19-20; Brătianu 1939, p. 134-135; *Papers and Documents* 1939, p. 61; Preda 1994, p. 299; *Documents diplomatiques* 1995, p. 102.

luat decizia de a-și transfera reședința la Szeged, unde prezența trupelor franceze, britanice și sârbești li se părea mai binevoitoare decât cea a trupelor române din Arad. Programul declarat al guvernului condus de Gyula Károlyi cuprindea combaterea bolșevismului, restabilirea ordinii în Ungaria și instaurarea unui regim legal și constituțional. Acest din urmă obiectiv presupunea, implicit, restaurarea monarhiei.

Interesat de sprijinul Antantei, Károlyi a luat legătura cu Aliții prin generalul Paul de Lobit, comandantul armatei franceze din Ungaria. Într-o scrisoare trimisă acestuia, el s-a declarat adeptul unei politici liberale și democratice. Gyula Károlyi se exprima ca și cum guvernul său urma să negocieze la Conferința de Pace condițiile care aveau să-i fie stabilite Ungariei. Cu toate acestea, dacă sârbii și britanicii aveau o atitudine îngăduitoare față de executivul provizoriu din Szeged, francezii erau mai rezervați, dezaproband antisemitismul și ceea ce ei apreciau drept reacționarismul exagerat al politicienilor maghiari. În cele din urmă, Gyula Károlyi s-a retras în favoarea lui Ábrám Dezső, care a constituit un guvern cu o reprezentare politică mai largă, încercând să vină astfel în întâmpinarea pretențiilor Franței. Miklós Horthy, care ajunsese la Szeged abia în 6 iunie 1919, a rămas în afara noului cabinet, dar a devenit comandantul așa-numitei armate naționale maghiare. Toate aceste demersuri politice și militare se bucurau de un sprijin financiar substanțial din partea unui comitet maghiar din Viena, în fruntea căruia se afla contele István Bethlen³⁴.

În cele din urmă, guvernul de la Szeged a rămas o experiență periferică. Tot la Budapesta avea să prindă contur organizarea internă, forma de guvernământ și politica externă a Ungariei independente. După plecarea lui Béla Kun, guvernul de șase zile al social-democratului Gyula Peidl a abolit republica sovietică, decretând din nou Republica Populară Ungară, dar nu a avut nici forța și nici timpul pentru a apăra forma de guvernământ republicană în fața redutabililor membri ai curentului conservator monarhist. Aceștia din urmă au dispus arestarea întregului cabinet Peidl și au susținut restabilirea *statu quo*-ului din octombrie 1918, anterior administrației lui Mihály Károlyi. Creștin-liberalul István Friedrich a fost numit la 6 august prim-ministru. El a repus în vigoare „constituția milenară”, fapt care echivala cu restaurația formei de guvernământ monarhice. În același timp, arhiducele Joseph de Habsburg a fost reinstalat în vechea sa demnitate de *homo regius*. De data aceasta, puterile sale erau mult mai consistente. El era cap al statului în numele

³⁴ Rothschild 1974, p. 151-152; *Documents diplomatiques* 1993, p. 683; Sévillia 2009, p. 258. Mijloacele financiare ale grupului maghiar de la Viena, condus de contele Bethlen, extrem de consistente, proveneau dintr-o lovitură temerară pe care membrii săi o dăduseră la Ambasada Republicii Sovietice Ungare din Viena. Cele 135 de milioane de coroane, destinate subvenționării acțiunilor comuniste din Austria, au devenit astfel fonduri puse la dispoziția contrarevoluției.

lui Carol al IV-lea și purta titlaturile de guvernator sau palatin regent. Arhiducele Joseph I-a reconfirmat pe Miklós Horthy în funcția de comandant suprem al armatei naționale maghiare³⁵.

Regimul instalat la 6 august 1919 s-a dovedit a fi unul reacționar și agresiv. S-a declanșat numaidecât teroarea albă care îi viza pe oamenii regimului Kun, îndeosebi pe evrei. Organele de forță ale statului și ofițerii au recurs pe scară largă la arestări, execuții și la adevărate pogromuri. Se estimează că numai în primele trei luni de existență ale regimului au fost executate în jur de 5000 de persoane și alte 70000 au fost trimise în închisori și în lagăre de concentrare³⁶. În tot cazul, victimele terorii albe le-au depășit cu mult, prin număr, pe cele ale terorii roșii din lunile anterioare.

Aliații nu acceptau perspectiva de a negocia condițiile de pace cu Ungaria în situația în care executivul acestei țări își desfășura activitatea sub autoritatea unui guvernator Habsburg, cap al statului. Nici prim-ministrul István Friedrich nu era agreat, fiind considerat un politician reacționar aflat în fruntea unui cabinet lipsit de reprezentativitate. Din august 1919 exista la Budapesta o Misiune Militară Interaliată care susținea acolo interesele Consiliului Suprem al Conferinței de Pace. Tot în capitala Ungariei își desfășura, din 25 octombrie, activitatea Sir George Russell Clerk, expert britanic în probleme balcanice, trimis acolo, între altele, pentru a contribui la constituirea unui guvern de coaliție în care să fie prezenți exponenții tuturor formațiunilor politice credibile ale țării³⁷. La 24 august arhiducele Joseph de Habsburg a fost nevoit să se retragă din funcția de guvernator al Ungariei și să renunțe la titlul de palatin regent.

În acest context s-a petrecut și debutul ascensiunii lui Miklós Horthy. La 14 noiembrie 1919, în paralel cu retragerea trupelor române de ocupație din Budapesta, pe străzile orașului și-au făcut apariția primele detașamente ale armatei naționale maghiare. Două zile mai târziu, Horthy însuși s-a bucurat de o primire triumfală în capitala Ungariei, deși apariția micii sale armate a fost condiționată de plecarea românilor³⁸.

István Friedrich s-a înșelat crezând că poate păstra puterea prin măsuri paliative, adică aplicând remanieri succesive asupra guvernului pe care-l conducea. Neobținând recunoașterea Consiliului Suprem, în pofida tuturor

³⁵ Rothschild 1974, p. 152-153; Horthy 2000, p. 121-122. Armata națională maghiară, recrutată la Szeged din rămășițele armatei regale și comandată de Horthy, nu s-a îndreptat deocamdată spre capitală. Dimpotrivă, a fost reamplasată în vestul țării, în zona numită Transdanubia, în afara căilor de deplasare ale armatei române de ocupație. Horthy avea să-și facă intrarea triumfală în Budapesta abia în 16 noiembrie, după ce orașul a fost părăsit de ultimii militari români (Bandholtz 1933, p. 103).

³⁶ Hajdú, Nagy 1994, p. 310.

³⁷ Bandholtz 1933, p. 16, 19, 80.

³⁸ *Ibidem*, p. 103.

compromisurilor la care a recurs, a prezentat la 23 noiembrie demisia întregului cabinet. Fostul său ministru al Educației și Cultelor, Károly Huszár, a format o echipă ministerială în care se regăseau reprezentanții unui număr mai mare de grupări politice, inclusiv social-democrații, cărora le-a revenit portofoliul Muncii și al Protecției Sociale, precum și un subsecretariat de stat la Comerț. A doua zi, Sir George Russell Clerk a anunțat că Puterile Aliate agreează noul guvern³⁹.

Premierului Huszár i-a revenit misiunea de a organiza alegerile pentru noul legislativ ungar. Motivată de scopul captării bunăvoinței Consiliului Suprem în privința conținutului tratatului de pace, el a publicat o ordonanță prin care introducea sufragiul universal. Votul era obligatoriu și secret, pentru bărbați și femei deopotrivă, de la vârsta de 24 de ani. Huszár se pronunța în mod public pentru restaurarea monarhiei. De altfel, această poziție era împărtășită de toți miniștrii, cu excepția social-democraților, care, din această cauză, s-au retras din guvern și au boicotat alegerile.

Delimitările frontaliere provizorii au făcut ca scrutinul să se desfășoare în 164 de circumscripții electorale din totalul de 453 al celor anterioare războiului. Din alegerile desfășurate în intervalul 21-26 ianuarie 1920 a rezultat o Adunare Națională Constituantă unicamerală dominată de Partidul Național al Micilor Fermieri (71 de mandate) și de Uniunea Național Creștină (68 de mandate). Celelalte șase formațiuni au obținut rezultate nesemnificative. Ca și guvernul, noul legislativ era în întregime monarhist. La sfârșitul lunii ianuarie, atât prim-ministrul Huszár, cât și arhiducele Joseph au declarat că rezultatul alegerilor constituie o garanție pentru readucerea pe tron a regelui Carol al IV-lea.

Toată această efervescentă monarhică ce data de pe vremea guvernului Friedrich nu trebuie să creeze impresia unei campanii omogene. Într-adevăr, curentul carlist era preponderent. Existau însă cercuri de opinie care îl susțineau pe arhiducele Joseph sau pe fiul acestuia, Joseph Franz, altele care cereau aducerea pe tron a arhiducelui Franz sau a arhiducelui Otto, fiii regelui Carol, în fine, altele, mai excentrice, susțineau căutarea unor candidați în casele regale ale Marii Britanii, Italiei, Belgiei sau României⁴⁰.

Noua Adunare Națională s-a întrunit pentru prima dată la 16 februarie 1920. În discursul rostit atunci, prim-ministrul Huszár a schițat programul de urgență al instituției: încheierea păcii, adoptarea noii constituții și a legii electorale și, în sfârșit, atâta vreme cât marii Aliați considerau că Ungaria nu este liberă să-și desemneze un rege, alegerea unui guvernator care să gereze funcția monarhică.

³⁹ Rothschild 1974, p. 153; Horthy 2000, p. 128. Károly Huszár era membru al Partidului Național Creștin al Unirii, din care făcea parte și Friedrich.

⁴⁰ Ádám 1985, p. 41.

Legea I din 1920 proclama că Ungaria este un regat. Același act reamintea de declarația semnată de Carol la 13 noiembrie 1918, prin care puterea regală era suspendată *de jure*, fapt care făcea imposibilă exercitarea puterii supreme în stat în formele prevăzute în Constituție. Așadar, amintita lege instituia o soluție alternativă prin crearea funcției de *gubernator*, al cărei titular avea să se substituie în mod provizoriu șefului statului, regele⁴¹.

Horthy se afla atunci în unul din momentele de apogeu ale carierei sale. Presa îl prezenta ca pe un salvator al patriei și maghiarii așteptau de la el mai mult decât le-ar fi putut oferi. „Comandantul suprem al armatei naționale - scria ziarul *Pester Lloyd* la 29 februarie - Miklós Horthy, este candidatul tuturor partidelor. Spre el se îndreaptă încrederea întregii opinii publice”.

Fără să se îndoiască de propriul succes, Horthy a transmis un mesaj la Prangins, reședința elvețiană a regelui, asigurându-l de loialitatea sa. I-a promis totodată că va lupta el însuși pentru a-l readuce pe tronul de la Budapesta, dar l-a îndemnat să aibă răbdare, deoarece, insista amiralul, restaurația nu putea avea loc înaintea încheierii păcii cu Antanta.

Peste o săptămână, la 1 martie 1920, Adunarea Națională l-a ales pe Horthy, cu 131 de voturi din 141, în funcția de guvernator regent al țării. Albert Apponyi, care își depusese de asemenea candidatura, a obținut doar șapte voturi. Cu asentimentul lui Carol, regentul s-a instalat într-o aripă a palatului regal din Budapesta⁴². La 23 martie, guvernatorul Horthy a emis un ordin prin care declara Ungaria ca fiind o monarhie, iar pe sine se proclama „administrator al regatului”. Fiecare minister devenea „minister regal ungar”⁴³.

Odată cu alegerea guvernatorului, cabinetul Huszár s-a retras, fiind înlocuit de un guvern rezultat din aceeași majoritate parlamentară, respectiv, agrarian-național creștină, condus de Sándor Simonyi-Semadam. Acesta avea mandatul limitat la înconfortabila misiune de a semna, la 4 iunie 1920, Tratatul de la Trianon, care punea capăt stării de război între Aliți și Ungaria. Pe parcursul unei alte scurte guvernări (19 iulie 1920 - 14 aprilie 1921) conduse de contele Pál Teleki a avut loc, la 13 noiembrie 1920, ratificarea Tratatului de la Trianon. După ce Adunarea Națională a votat acest act, prim-ministrul Teleki și-a oferit demisia, respinsă însă de Horthy⁴⁴. Ungaria și-a regăsit apoi stabilitatea guvernamentală printr-un cabinet prezidat de contele István Bethlen, care a rezistat la cârma țării mai bine de un deceniu (14 aprilie 1921 - 19 august 1931).

⁴¹ BPPH, nr. 50, din 7 mai 1921, p. 3.

⁴² *Ibidem*, nr. 40, din 11 aprilie 1920, p. 2-3; Sévillia 2009, p. 258-259.

⁴³ Graham 1924, p. 250.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 252-253.

Anii cuprinși între 1919 și 1921 constituie o perioadă de multiplicare a organizațiilor monarhiste și de intensificare a campaniilor în favoarea restaurației. Această stare de lucruri este descrisă de agenții diplomatici francezi în rapoartele lor trimise la Paris. Guvernatorul Horthy - relatează unul dintre ei la 10 noiembrie 1920 - nu scapă nicio ocazie pentru a-și face cunoscută credința în renașterea „regatului milenar al Ungariei”. István Bethlen, relatează același diplomat, subliniază necesitatea introducerii în Constituție a prevederii că nimeni nu va putea emite pretenții la tronul Ungariei înainte de a renunța la aspirațiile pentru oricare alt tron. „Sângele ungar nu va sluji la restaurarea fostei monarhii austro-ungare”, își încheiea contele discursul, încunoștințându-l astfel pe Carol că opțiunea pentru Budapesta înseamnă renunțarea la Viena, condiție întărită și de Horthy printr-o scrisoare trimisă la Prangins. Acestei exigențe, Carol i-a răspuns, la 8 noiembrie 1920, printr-un angajament scris asupra apărării independenței depline a Ungariei. El declara caduc atât articolul Pragmaticii Sancțiuni din 1713, care institua inseparabilitatea deținerii coroanelor Austriei și Ungariei, cât și compromisul dualist instituit prin Legea XII din 1867. S-a angajat, de asemenea, ca după ce va redobândi tronul Ungariei, să refuze preluarea puterii suverane a oricărei alte țări⁴⁵.

Contele de Saint-Sauveur, reprezentant al intereselor economice franceze la Budapesta, își transmitea în același an Ministerului Francez al Afacerilor Străine opinia că partidele care contează în Ungaria sunt deopotrivă monarhiste. Singurul aspect care le separa în această problemă era opțiunea pentru deținătorul coroanei.

Uniunea Național Creștină, grupare a aristocrației maghiare, era predominant legitimistă. În limbajul epocii, „legitimști” erau cei care îl considerau suveran de drept al Ungariei pe Carol al IV-lea, în pofida actului de renunțare semnat de el la 13 noiembrie 1918.

Dacă urcăm la nivelul elitelor politice ale vremii, impresionează - deși nu surprind - două aspecte: numărul mare al demnitarilor și politicienilor cu ranguri nobiliare și prezența lor considerabilă în rândul legitimistilor. Am putea evoca în acest sens câteva nume de rezonanță, între care prințul Lajos Windischgrätz, conții Albert Apponyi, Gyula Andrássy jr., István Bethlen, Pál Teleki, József Somssich, József Hunyady, Antal Sigray, Tamás Erdődy, József Cziraky, János Mikes, episcop de Szombathely, canonicul József Vass, ministru al Instrucțiunii Publice, baronii Aladár Boroviczény, Antal (Anton) Freiherr von Lehár, colonel ș.a.⁴⁶.

⁴⁵ *Documents d'archives* 1999, p. 205; Zeidler 2007, p. 272-273.

⁴⁶ Bandholtz 1933, p. 144-145, 156; Ránki, Lackó 1976, p. 303; *Documents d'archives* 1999, p. 314-317; Horthy 2000, p. 139-140, 146-147. Colonelul Lehár era fratele compozitorului austriac de origine maghiară, Franz Lehár.

Exemplele de mai sus ilustrează realitatea că legitimiștii proveneau mai cu seamă din rândul aristocrației, al corpului ofițeresc și al prelaților catolici. Îndemnați de papă, episcopii desfășurau de la amvon sau prin instituțiile aflate sub influența lor campanii în sprijinul întoarcerii lui Carol. O poziție aparte o aveau acei legitimiști care considerau că succesul restaurației carliste poate fi asigurat tocmai prin amânarea acesteia. În toată corespondența purtată cu Carol, regentul Horthy încerca să-l convingă să aibă răbdare, fie pentru că o Ungarie condusă de un Habsburg ar fi avut parte de un tratat de pace mai defavorabil, fie deoarece, deocamdată, forțele militare ale țării erau prea slabe pentru a face față unor atacuri din partea vecinilor ostili restaurației habsburgice. Pe o poziție similară se afla contele István Bethlen, prim-ministru din aprilie 1921⁴⁷.

În august 1919, un redactor al ziarului arădean *Românul* scria din Szeged că propaganda pentru alegerile parlamentare care aveau să se desfășoare la începutul anului următor este caracterizată de atașamentul lumii rurale față de restaurarea monarhiei. Țăranii credeau că ameliorarea stării economice a Ungariei după dezastrul produs de revoluția bolșevică a lui Béla Kun depindea de prezența unui rege la cârma statului⁴⁸.

Dar Partidul Național al Micilor Fermieri milita pentru o dinastie națională. Agrarienii sprijineau pretențiile monarhice ale arhiducelui Joseph, născut în Ungaria, naturalizat acolo și bun vorbitor al limbii maghiare, considerându-l un reprezentant maghiar al familiei de Habsburg. Foarte popular printre țărani și militari, arhiducele era perceput ca un campion al luptei împotriva dominației austriece. Încadrându-se în acest curent, generalul baron Géza Freiherr Lukachich, fost comandant militar al Budapestei, a reînființat și a condus Partidul Regalist Național Maghiar⁴⁹.

În ianuarie 1920, se distribuiau în Budapesta manifeste cu următorul conținut:

„Frați unguri!

Alăturați-vă partidului nostru, deoarece țara va fi mai puternică doar dacă va avea un Rege Național. Există doar un singur partid regalist, care vrea un Regat Național: Partidul Regalist Național Maghiar.

Fiecare ungar adevărat, căruia nu-i este rușine că este ungar, să ni se alăture. Dacă nu vreți să cădeți în întuneric, alăturați-vă partidului nostru, care luptă pentru un singur ideal. Trăiască candidatul Partidului Regalist Național Maghiar: Alteța Sa Regală Arhiducele Joseph, viitorul Rege al Ungariei!

Grăbiți-vă spre tabăra noastră, deoarece timpul acțiunii a sosit.

⁴⁷ Ádám 1985, p. 34; Zeidler 2007, p. 271-272.

⁴⁸ *Românul*, VIII, nr. 92, din 22 august 1919, p. 3.

⁴⁹ *Documents d'archives* 1999, p. 40, 205; <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/commands.htm>, accesat la 10.03.2017.

Partidul Regalist Național Maghiar”⁵⁰.

Deși agrarieni dispuneau de majoritate în Adunarea Națională, național-creștinii legitimiști erau adevărații deținători ai puterii, în guvern și în afara acestuia. Se va vedea, evenimentele anului 1921 - încercările lui Carol de a-și redobânda tronul de la Budapesta, apoi reacția antihabsburgică a Antantei și a Micii Antante - aveau să-i determine pe mulți dintre ei să-și nuanțeze sau să-și schimbe convingerile.

II. Carol

Deși a fost împăratul cu cea mai scurtă domnie, 21 noiembrie 1916 - 11 noiembrie 1918, Carol I a marcat, chiar și prin insuficiența cu care și-a exercitat funcția monarhică, viața Imperiului Habsburgic în perioada sa de crepuscul adânc. Pentru a folosi inspiratele cuvinte ale istoricului Miklós Zeidler, Carol „nu s-a conformat modelului clasic al monarhului”⁵¹. Cele spuse nu trebuie să ducă însă la părerea că ne aflăm în fața unei persoane lipsite de idei și de proiecte, cuprinsă de procrastinare.

Arhiducele Carol s-a născut la 17 august 1887 în castelul de la Persenbeug, nu departe de Viena. Poziția sa în dinastie este definită de faptul că bunicul său, arhiducele Karl Ludwig al Austriei, fusese fratele împăratului Franz Joseph. Tatăl său, Otto, fratele mai mic al lui Franz Ferdinand, avea o fire boemă, escapadele sale nocturne făcând adesea deliciul presei boulevardiere. De fapt, avea să se stingă prematur din viață, la numai 41 de ani.

Creșterea și educația micului Carol au rămas în exclusivitate în mâinile mamei sale, principesa Maria Josepha, nepoată a regelui Saxoniei. Fire profund religioasă, aceasta i-a transmis fiului său un sentiment dominant de pietate catolică, ce i-a influențat intens viața personală și viziunea asupra modului asumării demnității imperiale. Prezența în jurul său a pedagogilor irlandezi - guvernantă, preceptor -, apoi frecventarea, din 1900, a Gimnaziului Scoțian din Viena, întreținut de Ordinul Benedictin, au fost de natură să-i sedimenteze conștiința de catolic fervent, dar și să-l deschidă spre cunoașterea limbii engleze.

Una dintre împrejurările care i-au marcat profund destinul a fost căsătoria cu prințesa Zita de Bourbon-Parma. Cuplul princiar, apoi imperial, a fost puternic unit de împărtășirea evlaviei catolice și de credința în destinul imperial al lui Carol. În privința Zitei, este valabil adagiul francez *cherchez la femme*. Unii dintre biografii celor doi au întrezărit în spatele deciziilor lui Carol personalitatea puternică a soției sale.

Numit sublocotenent în 1903, la 16 ani, el a urcat neîntrerupt în ierarhia militară, ajungând în 1916 general de armată și mare amiral. Atitudinea lui

⁵⁰ Bandholtz 1933, p. 154.

⁵¹ Zeidler 2007, p. 270.

Carol față de armată și război presupune existența unui paradox. El și-a asumat cu exigență cariera militară, dorind să contribuie la o mai bună organizare a oștirii imperiale. În același timp însă, a fost copleșit de oroare în fața imenselor masacre provocate de Primul Război Mondial⁵². Erich Feigl, biograf al Zitei, cita o mărturie a împărătesei conform căreia Carol ar fi exclamat în 1914: „Mă simt ofițer cu trup și suflet, dar nu înțeleg cum pot să se entuziasmeze în asemenea măsură niște oameni care își văd fiii și soții plecând în război”⁵³.

La vârsta copilăriei, în calea lui Carol spre tron erau instalați câțiva arhiduci care-i făceau ascensiunea aparent imposibilă. O serie de decese au răsturnat însă această situație. Cel mai notoriu și mai producător de efecte a fost cel rezultat din atentatul de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, în urma căruia victima, unchiul său, Franz Ferdinand, i-a transmis în mod intempestiv condiția de *Kronprinz*. Din acel moment au devenit importante ideile și proiectele sale. Carol a preluat de la Franz Ferdinand proiectul federalist, dar fără hotărârea cerută de o astfel de schimbare extremă. A încercat să-l aplice în octombrie 1918 când era prea târziu pentru imperiu și l-a transformat în utopia federației monarhice a statelor dunărene, în scrisoarea adresată papei Benedict al XV-lea în februarie 1919⁵⁴.

Murind la 21 noiembrie 1916, Franz Joseph nu i-a lăsat lui Carol moștenire doar tronul, ci și apăsarea imaginii unui adevărat simbol al marelui imperiu central-european, față de care noul împărat apărea delicat și nesigur. Această impresie era potențată de faptul că statul însuși se clătina, epuizat de cei doi ani de război prin care trecuse. Totuși, Carol și-a inaugurat domnia printr-un act politic care îi proba atașamentul față de politica de reforme și dorința de a-și scoate țara din conflagrație. În 22 decembrie l-a numit ministru al Afacerilor Străine pe Ottokar Czernin, exponent al nobilimii germanizate din Boemia. Fost membru al cercului de la Belvedere, atașat prin urmare de ideile federaliste ale lui Franz Ferdinand, Czernin se număra printre adepții retragerii Austro-Ungariei din război⁵⁵. Eficacitatea actului întreprins de împărat a fost diminuată de faptul că Czernin însuși își modificase vederile sub presiunea ostilităților. El considera că o reformă statală bazată pe autonomia națiunilor ar submina și mai mult capacitatea defensivă a monarhiei. Pe de altă parte, nerenunțând la intențiile sale privitoare la retragerea din război, el vedea aplicarea acestei politici în asociere cu Germania. Menținerea Austro-Ungariei pe linia de plutire depindea prea mult de sprijinul militar al celui de-al Doilea *Reich* pentru ca Viena să adopte o

⁵² Bérenger 2000, p. 505-506; Sévillia 2009, p. 17-60.

⁵³ Sévillia 2009, p. 49.

⁵⁴ Vezi nota 20.

⁵⁵ Fejtő 1988, p. 208.

atitudine care ar fi fost percepută la Berlin ca o trădare. Noile asumări ale lui Czernin au făcut ca diferențele de vederi între împărat și ministrul său de Externe să se amplifice progresiv până la a dobândi dimensiunile unei rupturi⁵⁶.

Pentru definirea profilului moral și politic al lui Carol contează mai puțin consistența șanselor sale de a contribui la o scurtare drastică a Primului Război Mondial, cât hotărârea sa sinceră de a face acest lucru. Primele sale încercări în această direcție s-au manifestat în noiembrie 1916, a doua zi după preluarea tronului, bazate însă pe idei preexistente. De fapt, inițiativa sa nu au apărut pe un teren virgin. Czernin însuși era deja autorul unui raport privind pacea, iar Stephan Burián, pe care Carol îl găsisese în funcția de ministru al Afacerilor Străine la preluarea tronului, redactase împreună cu Bethmann-Hollweg, cancelarul Imperiului German, o propunere de pace pe care Antanta o primise cu desconsiderare⁵⁷.

Există un consens între împăratul Carol I și Czernin în a constata că forța militară a Austro-Ungariei este în pragul dezastrului. Lipsa materiilor prime prejudicia aprovizionarea armatei cu muniții și armament, iar trupele erau epuizate fizic. Pe de altă parte, subnutriția cauzată de criza alimentară inducea în toate clasele populației civile o stare de demoralizare. În primăvara anului 1917, ambii credeau că dubla monarhie nu va mai fi în stare să facă față unei ierni de război, iar Germania, într-o situație ceva mai bună, nu era totuși departe de a împărtăși același destin⁵⁸.

Doar până aici putea merge însă consensul între împăratul Carol și Ottokar Czernin. Dacă ultimul credea cu fermitate în necesitatea întăririi alianței cu Germania, Carol era dispus să se emancipeze de tutela germană, acceptând până și perspectiva unei păci separate. El n-a putut să-și convingă ministrul de Externe filogerman de oportunitatea adoptării acestei poziții.

Urgența pe care împăratul Carol o imprima proiectului său era determinată și de intuiția clară că prelungirea războiului ar fi putut aduce sfârșitul monarhiei. El s-a simțit încurajat și de faptul că se bucura de o bună imagine în opinia publică a Aliaților, situație reflectată de presa acestora. În dialogul cu occidentalii, a beneficiat de serviciile fraților împărătesei Zita, Sixtus și Xavier de Bourbon-Parma, locotenenți în armata Belgiei. Fiind atașați afectiv de Franța, a cărei cetățenie o aveau, simțeau totuși, datorită poziției surorii lor, că Austria este a doua lor patrie. În felul acesta, Carol avea toate motivele să-i considere negociatorii ideali între cele două state, contând cel mai mult pe serviciile lui Sixtus. Acesta din urmă era extrem de util, având deja, în toamna anului 1916, relații importante în mediile politice franceze.

⁵⁶ Renoton-Beine 2004, p. 204.

⁵⁷ Czernin 1920, p. 156.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 164-168.

Era cunoscut, între alții, de președintele Raymond Poincaré, de președintele Consiliului de Miniștri, Aristide Briand, și de Jules Cambon, secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine.

Anul 1917 a venit cu o serie de evenimente care l-au întărit pe suveranul de la Viena în convingerea că sosise momentul să treacă la acțiune. În februarie se declanșase revoluția rusă soldată cu abdicarea țarului Nicolae al II-lea, în Franța se desfășurau ample demonstrații pacifiste, iar șeful guvernului francez, Aristide Briand, agreea ideea inițierii unor tratative de pace. El a demisionat însă la 17 martie, fiind înlocuit de Alexandre Ribot, care nu-i împărtășea vederile⁵⁹.

Negocierile de la Paris ale fraților Sixtus și Xavier de Bourbon-Parma, purtători de cuvânt ai lui Carol I, s-au desfășurat din ianuarie 1917 până în aprilie 1918. Împăratul le concepușe inițial ca tratative secrete pentru o pace separată, considerându-l pe Czernin excesiv de prudent și temându-se că germanii i-ar sancționa inițiativa. Ulterior însă, a resimțit faptul că răspunderea pentru un astfel de act este mult prea mare pentru a și-l asuma de unul singur. I-a adus încă din februarie la cunoștință ministrului său de Externe acțiunea pe care o inițiasă de curând. Fără să respingă din principiu demersul lui Carol, el a redactat la 24 martie un document destinat francezilor în care stabilea ca bază a negocierilor necesitatea menținerii alianței austro-germane și restituirea către Franța a Alsaciei-Lorena, de asemenea, cu acordul Germaniei. Carol a înțeles că textul lui Czernin nu lasă spațiu pentru negocieri. De aceea a redactat el însuși, în aceeași zi, o scrisoare favorabilă francezilor, în care își prezenta ofertele în vederea încheierii păcii: sprijinul Austriei pentru satisfacerea revendicărilor considerate juste ale Franței față de Alsacia-Lorena, restabilirea suveranității Belgiei și a Serbiei. La Paris, primit la Palatul Élysée, Sixtus de Bourbon-Parma i-a remis lui Raymond Poincaré cele două documente. Respingându-l iritat pe cel dintâi, președintele și-a ameliorat atitudinea citind scrisoarea lui Carol și constatând că, în general, ofertele Austriei coincideau cu condițiile puse de Franța. Existau însă unele excepții obstructive și anume necesitatea invocată de Poincaré de a-și informa aliatul italian și angajamentele teritoriale ale Franței față de acesta⁶⁰.

Contactele diplomatice pariziene ale fraților Sixtus și Xavier au continuat în lunile următoare într-o evoluție fluctuantă. Li s-a pus însă capăt datorită unei gafe inexplicabile a lui Ottokar Czernin. Într-un discurs ținut în fața Consiliului Municipal al Vienei, la 2 aprilie 1918, el a declarat cu infatuare și fără vreun temei că Georges Clemenceau, atunci președinte al Consiliului de Miniștri, ar fi făcut de curând Austriei o ofertă de negocieri. Încunoștințat de îndată, Clemenceau, fire colerică, adept inflexibil al unei victorii totale, a

⁵⁹ Cars 2015, p. 384.

⁶⁰ Fejtő 1988, p. 210, 231 417; Sévillia 2009, p. 93.

avut o reacție pe măsură. L-a acuzat pe Czernin de minciună și, la dezmințirile acestuia, a ripostat publicând în presă scrisoarea împăratului Carol I din 24 martie 1917, care îi parvenise prin intermediul lui Poincaré.

Consecințele pentru monarhul austriac au fost dezastruoase. A fost pus într-o lumină proastă în ambele tabere beligerante. Încercând să prezinte scrisoarea publicată de Clemenceau drept un fals, nu a fost crezut și a avut parte de o reacție disprețuitoare din partea lui Wilhelm al II-lea. Pe de altă parte, colaborarea dintre Carol și ministrul său de Externe a devenit imposibilă. După o serie de întâlniri conflictuale, acesta din urmă a fost demis, fiind înlocuit cu predecesorul său, Stephan Burián⁶¹.

Diplomația secretă a lui Carol din anii 1917-1918 a generat reacții contradictorii. A fost desconsiderat de adepții victoriei totale din ambele tabere și a fost apreciat de cei care credeau că și el în necesitatea unei păci imediate.

„Acest război fără sfârșit - spunea Anatole France - este criminal. Cel mai abominabil este faptul că nu se vrea să i se pună capăt. Nu, nu se vrea. Nimeni nu mă va putea face să cred că n-a putut fi încheiat. Împăratul Carol a oferit pacea; este singurul om cinstit care a apărut pe parcursul acestui război și nu l-a ascultat nimeni. El a oferit un mijloc care ar fi trebuit încercat ... Este nedemn faptul că Clemenceau l-a considerat o «conștiință nesănătoasă». Împăratul Carol vrea cu sinceritate pacea și pentru aceasta toată lumea îl detestă”⁶².

Deznodământul conflagrației a pus o marcă negativă asupra imaginii sale în posteritate. El declarase adesea că a moștenit un război în inițierea căruia nu a avut, personal, vreun rol, iar pledoaria n-avea cum să-i fie contestată. Cu toate acestea, Carol era, în opinia multora dintre contemporanii săi, comilitoni sau inamici, Habsburgul care a preluat odată cu tronul răspunderea Casei sale Imperiale pentru declanșarea Marelui Război și, mai ales, pentru pierderea acestuia. Cu fatalismul său religios, el și-a asumat totuși responsabilitatea. I-a declarat odată directorului său de cabinet, contele Arthur Polzer-Hoditz, credința într-o cugetare a predecesorului său, Franz Joseph, anume că responsabilitatea ministerială nu este decât o plezanterie. Destinul imperiului și al popoarelor sale apasă doar asupra purtătorului coroanei⁶³.

După 1918, puțini au fost cei care s-au mai exprimat în termeni pozitivi în privința sa. Unul dintre aceștia, scriitorul austriac evreu Stefan Zweig, a reținut cu patetism momentul în care împăratul își părăsea în mod forțat patria, în martie 1919:

⁶¹ Fejtő 1988, p. 282-283; Cars 2015, p. 382.

⁶² Le Goff 1924, p. 166.

⁶³ Sévillia 2009, p. 107.

„În momentul acela am recunoscut în spatele geamului vagonului pe împăratul Carol, ultimul împărat al Austriei și pe soția lui îmbrăcată în negru, împărăteasa Zita. Am simțit că mă trec fiorii: ultimul împărat al Austriei, moștenitorul dinastiei habsburgice care domnise șapte sute de ani, își părăsea imperiul! [...] Acum, bărbatul falnic și grav ședea la fereastră și privea pentru ultima oară munții, casele, oamenii țării sale”⁶⁴.

În epocă și mai târziu, mulți s-au raportat la el în alt registru axiologic. Ministrul său de Externe, Ottokar Czernin, vorbea în mediile aristocratice vieneze despre „sărmanul mic împărat”, „călcâiul lui Ahile” al tânărului suveran fiind lipsa experienței politice⁶⁵. Tonul defăimător era și mai apăsător în tabăra adversă. În ochii lui Woodrow Wilson, în 1919, Carol era „un caracter demn de dispreț, și cel mai mare mincinos din Istorie, înconjurat de poezie și transformat în martir de chinurile la care a fost supus”⁶⁶.

Un discurs diametral opus a venit din partea Bisericii, care, până la cele mai înalte niveluri ierarhice, i-a prețuit consecvența cu care și-a urmat misiunea de a salva Austria ca pe o monarhie catolică. Carol I a murit în 1 aprilie 1922 în exil, la Funchal, în arhipelagul Madeira. În ultimul său an de pontificat, papa Ioan Paul al II-lea l-a readus în atenție într-un mod care i-a surprins pe cei neinițiați. După câteva decenii de anchetă, Carol a fost beatificat, la 3 octombrie 2004, suveranul pontif aducând în favoarea acestei decizii argumente precum credința sa solidă, consecvența cu care a urmărit reinstaurarea păcii și faptul că a domnit inspirându-se din doctrina socială a Bisericii⁶⁷.

III. Prima încercare a lui Carol de a reveni pe tronul Ungariei

Crezând în continuare în destinul său monarhic de investitură divină, Carol nu adoptase în exilul său elvețian atitudinea unui om resemnat. În aprilie 1919 i s-a publicat în Ungaria un manifest în textul căruia el afirma că se consideră în continuare regele de drept al Ungariei, declarația de renunțare din 13 noiembrie 1918 fiind, în opinia sa, nulă și neavenită deoarece îi fusese smulsă prin forță. În plus, documentul nu fusese contrasemnat de prim-ministrul de atunci al Ungariei, Mihály Károlyi, și nu făcuse obiectul vreunui act de legiferare. Carol a reușit să-și creeze unele mijloace de informare și de acțiune. Căpitanul Karl von Werkmann a reprodus la Prangins biroul de presă și informații pe care îl înființase pentru împărat la Viena, în 1917. În folosul acestuia din urmă acționau, din 1919, diplomații austro-ungari, care, deși destituiți, erau utili prin relațiile personale pe care continuau să le cultive în

⁶⁴ Zweig 1988, p. 273.

⁶⁵ Sévillia 2009, p. 81.

⁶⁶ MacMillan 2006, p. 232.

⁶⁷ Cars 2015, p. 315.

cercurile de putere europene. De un mare folos i-a fost serviciul de corespondență diplomatică al Vaticanului, pe care papa Benedict al XV-lea i l-a pus la dispoziție. Villa Prangins devenise un loc de pelerinaj pentru susținătorii săi⁶⁸.

Proiectele lui Carol, susținute de legitimiștii maghiari, depindeau într-o măsură semnificativă de atitudinea cancelariilor europene, atât cele din Occident, cât și cele din statele succesoare care înconjurau Ungaria.

Poziția comună a Aliților occidentali față de o eventuală restaurație habsburgică în Ungaria a fost formulată în cadrul Conferinței de Pace, al cărei președinte era atunci Alexandre Millerand, șeful guvernului Franței. Declarația Conferinței Ambasadorilor, adoptată la Paris, în 2 februarie 1920, dezmințea în primul rând zvonul că principalii Aliți ar fi dispuși să recunoască sau să susțină revenirea dinastiei de Habsburg pe tronul Ungariei. Aliții, continua documentul, nu au intenția să intervină în politica internă a Ungariei sau să le impună maghiarilor forma de guvernământ. Habsburgii personifică însă opresiunea popoarelor și revenirea lor la putere s-ar opune principiilor pentru care s-a purtat războiul. În consecință, restaurația Habsburgilor nu poate fi considerată o problemă internă a Ungariei și este indezirabilă deoarece contrazice bazele politice ale restabilirii păcii⁶⁹.

Tocmai tonul apăsător al dezmințirii sugerează faptul că în unele cercuri politice și de opinie occidentale s-ar fi manifestat poziții favorabile revenirii Habsburgilor pe tronul Ungariei.

În Marea Britanie, membrii Camerei Lorzilor și numeroși alți aristocrați manifestau simpatie pentru Carol și pentru cauza Habsburgilor, dezaproband intervenția statelor succesoare în ceea ce ei considerau o afacere internă a Ungariei. Guvernul însă, prin *Foreign Office*, avea o poziție ostilă Habsburgilor și cerea respectarea cu strictețe a Declarației din 2 februarie a Conferinței Ambasadorilor⁷⁰.

Nu același lucru se poate spune despre Franța. În 1920 s-a produs o apropiere între Paris și Budapesta, bazată pe cultivarea unor interese comune. Prim-ministrul francez, Alexandre Millerand, dorind să preîntâmpine pătrunderea Marii Britanii în economia Ungariei, a negociat concesionarea către Franța a unor poziții economice consistente: căile ferate maghiare și Banca Ungară de Credit General. De cealaltă parte, contele Pál Teleki, mai întâi ca ministru de Externe, apoi ca președinte al Consiliului de Miniștri, era animat de ideea că de amploarea concesiilor maghiare poate depinde importanța unor modificări de frontiere în favoarea Ungariei, susținute de

⁶⁸ Zeidler 2007, p. 270; Sévillia 2009, p. 250-252.

⁶⁹ *Papers and Documents* 1939, p. 139-140; Graham 1924, p. 248.

⁷⁰ Ádám 1985, p. 49-50.

Franța⁷¹. Negocierile au eșuat în cele din urmă, dar ideile și interesele care le-au animat sunt analoge cu cele care au susținut pozițiile franceze față de restaurația habsburgică.

În 1920, presa franceză a găzduit o intensă campanie favorabilă revenirii lui Carol al IV-lea pe tronul Ungariei. Articolele care o compuneau nu apăreau doar în gazete modeste, ci și în ziare de anvergură, precum cotidianul naționalist conservator *Le Matin*⁷². În opinia lui Iván Praznovszky, însărcinatul cu afaceri al Ungariei la Paris, această acțiune era întreprinsă de la Prangins, reședința lui Carol, din capitala Franței, de cumnatul lui Carol, Sixtus de Bourbon-Parma, și de cercurile monarhiste franceze. Unele articole mergeau până la a propune reinstituirea unei monarhii austro-ungare, orientată spre puterile occidentale și ostilă Germaniei. Nu avem motive să ne îndoim de convingerile legitimize ale lui Praznovszky. Totuși, în corespondența cu ministrul maghiar al Afacerilor Străine, Gusztáv Gratz, el aprecia că această campanie de presă este dăunătoare atât Ungariei, cât și lui Carol însuși. Efectele ei erau contrare scopului urmărit, trezind reacții de respingere în Franța, Marea Britanie, Italia, dar și în statele succesoare⁷³. O Austrie Mare, aprecia Praznovszky, ar submina aspirațiile spre independență ale Ungariei. Cât despre Carol, continua el, „singura speranță a Majestății Sale de a-și redobândi puterea stă în restaurația sa pe tronul Ungariei”⁷⁴.

Conform faptelor consemnate de unul dintre cei mai importanți biografi ai lui Carol, Jean Sévillia, Aristide Briand, revenit de curând în fruntea guvernului, i-a acordat, la 14 februarie 1921, o audiență prințului Sixtus de Bourbon-Parma. În prezența mareșalului Hubert Lyautey, Briand ar fi declarat că în cazul în care Carol ar fi fost proclamat rege al Ungariei, nici Franța, nici Marea Britanie nu s-ar fi opus⁷⁵. Să rememorăm faptul că Sixtus era o veche cunoștință a lui Briand, care-l sprijinise pe prinț în 1917 în eforturile sale de a negocia în numele lui Carol o pace separată pentru Austria.

Informația oferită de Sévillia este susținută de o alta, conținută în două documente care redau o convorbire din 31 martie 1921 între Praznovszky și contele Emmanuel de Peretti de la Rocca, director al Afacerilor Politice la *Quai d'Orsay*⁷⁶. Praznovszky a afirmat că deține informații demne de încredere despre o conferință din 10 martie 1921, la care ar fi participat miniștri, generali, un mareșal și prințul Sixtus. Tema conferinței era revenirea lui Carol în Ungaria. Peretti nu a negat desfășurarea unei astfel de reuniuni și, mai mult, a confirmat faptul că mareșalul Lyautey se număra printre susținătorii lui

⁷¹ Duroselle 2006, p. 23.

⁷² *Românul*, X, nr. 8, din 13 ianuarie 1921, p. 3.

⁷³ *Papers and Documents* 1939, p. 695, 711-712.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 700.

⁷⁵ Sévillia 2009, p. 262-263.

⁷⁶ Celier 1959, p. 367.

Carol⁷⁷. Cel mai important cerc filohabsburg din capitala Franței ar fi fost însă organizat de mareșalul Franchet d'Esperey, care întreținea legături cu prințul Sixtus de Bourbon-Parma și, alături de adepții săi, îl aprecia pe Carol pentru atitudinea sa antigermană din timpul războiului⁷⁸.

După consumarea episodului dramatic al primei întoarceri a lui Carol în Ungaria, Aristide Briand a acordat un interviu ziarului bucureștean *Adevărul*, în care s-a referit la rolul Parisului în evenimentele din luna anterioară. Fără să se refere la o implicare personală, el a acceptat că existaseră în Franța medii oficiale și alte „cercuri foarte înalte” care crezuseră în șansele unei restaurări monarhice în Ungaria. Scopul celor care susținuseră proiectul era, după cum declara Briand, acela de a preveni anexarea Austriei de Germania. Ei credeau că după Budapesta, Viena i-ar fi oferit lui Carol coroana, iar cele două state, unite, ar fi oferit o garanție a limitării ascensiunii, inclusiv în plan militar, a Germaniei⁷⁹.

Istorici și cercetători politici importanți au prezentat sprijinul moral al Franței pentru demersul lui Carol ca pe o stare de fapt⁸⁰. Situația este echilibrată însă de alte voci istoriografice, care înclină spre opinia că regele Carol a supraestimat intențiile de sprijin ale Franței, ale Vaticanului, și a minimalizat ostilitatea Italiei, a Cehoslovaciei și a Iugoslaviei⁸¹.

Lista susținătorilor externi ai restaurației carliste ungare era una scurtă, cuprinzând, alături de factorii prezenți mai sus, doar Sfântul Scaun. Papa Benedict al XV-lea constata, după încheierea Primului Război Mondial, că multe dintre regimurile din noile state ale Europei Centrale erau în mod manifest anticlericale. În consecință, l-a impulsivat pe Carol să revină pe tronul din Ungaria cât mai repede cu putință. În august 1920, suveranul pontif era de părere că după ani de declarații platonice de loialitate, sosise timpul ca regele Carol al IV-lea să beneficieze de un sprijin concret pentru a se întoarce din exil⁸².

În 1919, Italia nu a manifestat vreun interes față de o posibilă revenire pe tron a Habsburgilor, oficialii din peninsulă arătându-se indiferenți față de evoluția formei de guvernământ din Ungaria. Dimpotrivă, guvernul de la Roma își arăta satisfacția față de orice schimbare care ar fi afectat Iugoslavia, cu care nu-și rezolvase toate problemele de frontieră⁸³. Situația s-a schimbat însă în același an, din momentul în care contele Carlo Sforza, devenit secretar

⁷⁷ *Papers and Documents* 1946, p. 300-301.

⁷⁸ Ádám 1985, p. 36.

⁷⁹ *Adevărul*, XXXIV, nr. 11355, din 8 aprilie 1921, p. 1.

⁸⁰ Rothschild 1974, p. 159; Hajdú, Nagy 1994, p. 318; Duroselle 2006, p. 24; Cars 2015, p. 388.

⁸¹ Zeidler 2007, p. 272.

⁸² *Papers and Documents* 1939, p. 582-583; Sévillia 2009, p. 261.

⁸³ *Documents diplomatiques* 1995, p. 86.

de stat în Ministerul Afacerilor Străine, a generat în cercurile guvernamentale o atitudine antihabsburgică fățișă. În 15 iunie 1920, Sforza a preluat conducerea amintitului minister. El a inițiat redactarea și semnarea Tratatului de la Rapallo, din 12 noiembrie 1920, care lichida toate diferendele teritoriale între Italia și Iugoslavia. Este interesant faptul că istoricul Milan Vanku îl numește „convenția antihabsburgică”, deoarece, pe lângă tema de bază, actul prevedea un ajutor mutual, politic și diplomatic, în cazul oricărei amenințări cu care s-ar fi confruntat cele două state de pe urma unei eventuale restaurații a Habsburgilor⁸⁴.

În ianuarie 1921, pornind de la situația în care cei mai mulți dintre maghiari erau adepții formei de guvernământ monarhice, Carlo Sforza a făcut cunoscută disponibilitatea Italiei de a accepta în Ungaria un rege ales, cu condiția ca acesta să nu fie un Habsburg. El a respins în primul rând persoana lui Carol, convins fiind că acesta n-ar fi fost dispus să renunțe la coroana Austriei și la reinstituirea monarhiei dualiste⁸⁵.

Dintre statele succesoare din Europa Central-Estică aflate de partea Antantei, România a avut o atitudine aparte, manifestând moderație față de acțiunea lui Carol. Venirea regelui în Ungaria n-a fost urmată de o ripostă imediată a ministrului României la Budapesta, Traian Stârcea. Abia în 29 martie, după două zile de la sosirea lui Carol în capitală, obținând o audiență la regentul Horthy, el a invocat Declarația Conferinței Ambasadorilor, din 2 februarie 1920, anunțând că, alăturându-se poziției Puterilor Aliate, România este constrânsă să considere evenimentul ca fiind contrar intereselor sale. Atât Miklós Horthy, cât și Gusztáv Gratz, ministrul ungar al Afacerilor Străine, au evidențiat reținerea și tactul cu care a reacționat guvernul României, spre deosebire de cele de la Praga și Belgrad⁸⁶.

O explicație în acest sens o pot oferi relațiile dintre Carol al IV-lea și familia domnitoare a României. În cadrul tratativelor de pace cu Puterile Centrale de la începutul anului 1918, cel dintâi s-a opus înlăturării regelui Ferdinand de pe tronul României. Același atitudine a avut-o ministrul său de Externe, Ottokar Czernin, participant la negocieri, care considera imprudentă detronarea unui rege străin. În condițiile în care tronurile deveniseră nesigure pe întregul continent, un astfel de act putea genera consecințe incontrollabile⁸⁷.

În unele cercuri diplomatice din Paris circula informația că regina Maria l-a vizitat în 1920 pe Carol la Prangins, oferindu-se să-l sprijine în

⁸⁴ *Papers and Documents* 1939, p. 178-179, 827-828; Vanku 1979, p. 26.

⁸⁵ *Papers and Documents* 1946, p. 10-12. Sforza a făcut cunoscute aceste idei politice într-o discuție cu contele Albert Nemes, reprezentantul guvernului Ungariei la Roma.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 285-286, 333-334; Horthy 2000, p. 145.

⁸⁷ Czernin 1920, p. 290-294; Xenii 1933, p. 361-362.

redobândirea tronului de la Budapesta, cu condiția ca Ungaria să renunțe la contestarea unor prevederi din Tratatul de la Trianon privind România. Horthy însuși aprecia că regina Maria nu este cu totul străină de proiectele lui Carol⁸⁸. Cel puțin prin însemnările sale zilnice, ea dovedește faptul că era atentă la evenimentele din Ungaria, din martie - aprilie 1921, exprimându-și inițial încrederea, apoi compasiunea, pe măsură ce șansele lui Carol scădeau⁸⁹.

Cel mai acerb oponent al restaurației habsburgice în Ungaria a fost ministrul cehoslovac al Afacerilor Străine, Edvard Beneš. El a susținut cu perseverență o campanie în acest sens încă din 1919, inițiată concomitent cu pregătirile timpurii ale lui Carol de a reveni pe tronul de la Budapesta. În luna august a aceluși an, într-o scrisoare adresată lui Georges Clemenceau, președintele Consiliului de Miniștri al Franței, implicit președintele Conferinței de Pace, el contura principiile elementare ale „cehoslovacismului” (*čechoslovakismus*), doctrină politică naționalistă născută în anii Primului Război Mondial, care-i explică vehemența antihabsburgică. Se referea la faptul că „națiunea cehoslovacă” se află de trei secole într-o luptă pe viață și pe moarte cu dinastia de Habsburg, care, după ce a subjugat-o, a încercat în cele din urmă s-o extermine. Mai sublinia că odată redevenită dinastie domnitoare, Casa de Habsburg va lupta pentru a recupera Slovacia, „țară a Coroanei Sfântului Ștefan”, a cărei moștenitoare se considera⁹⁰.

Edvard Beneš a inițiat în 1920 Mica Antantă, alianță defensivă între Cehoslovacia, Iugoslavia și România, menită să contracareze tendințele de apropiere între Franța și Ungaria, să împiedice restaurația habsburgică și să constituie un „cordon sanitar” în calea revizionismului maghiar. Dispus să urmeze mai degrabă politica Franței în zonă, Take Ionescu, ministrul român al Afacerilor Străine, a aderat mai târziu și fără entuziasm la Mica Antantă, semnând în 23 aprilie 1921 convenția de alianță cu Cehoslovacia și în 7 iunie pe cea cu Iugoslavia, după ce statele slave menționate semnaseră convenția bilaterală încă din 14 august 1920⁹¹.

În martie 1921, miniștrii iugoslav și cehoslovac la Budapesta aveau instrucțiuni de la guvernele lor să înainteze note ultimative guvernului Ungariei în cazul în care Carol n-ar fi părăsit în cel mai scurt timp teritoriul

⁸⁸ *Papers and Documents* 1946, p. 327; Ádám 1985, p. 36.

⁸⁹ Maria 2006, p. 123-129.

⁹⁰ *Documents diplomatiques* 1995, p. 65-67.

⁹¹ Xenii 1933, p. 414-423. Biograful C. Xenii, care a scris cel mai adesea pe un ton de panegiric, i-a atribuit lui Take Ionescu meritul de prim-inițiator al Micii Antante. Ideea a fost perpetuată ulterior de mai mulți istorici români. Diplomatul Frederic C. Nanu, contemporan cu evenimentele, a surprins mai nuanțat realitatea: „Așa cum era de așteptat, reacția lui Beneš a fost de a încerca să consolideze Mica Antantă, iar Take Ionescu, înțelegând că nu mai poate câștiga nimic prin amânare, a fost de acord cu declararea formală a apartenenței României la Mica Antantă” (Nanu 1993, p. 85).

țării. Mai mult, ministrul iugoslav, Milojević, primit de Horthy în 29 martie, l-a avertizat că prezența lui Carol în Ungaria constituie pentru Iugoslavia un *casus belli*. Înalțul comisar al Franței la Budapesta, Maurice Fouchet, precum și cel al Marii Britanii, Thomas Hohler, au primit dispoziții să împiedice punerea în aplicare a inițiativelor belicoase ale lui Beneš⁹².

Biograful Jean Sévillia aprecia că „tentativa de Paști” a fost în exclusivitate opera lui Carol⁹³. Nu putem subscrie la această apreciere de vreme ce, cu certitudine, Sixtus de Bourbon-Parma i-a adus la cunoștință asentimentul premierului francez, Aristide Briand, iar papa Benedict al XV-lea, cu care regele întreținea o corespondență constantă l-a îndemnat, nu o dată, să acționeze în vederea recuperării tronului. De asemenea, este plauzibilă prezumția că importanții demnitari legitimiști se aflau la Szombathely, în ziua sosirii sale, tocmai pentru a-l întâmpina, deși ei au negat acest lucru.

Carol avea toate motivele să creadă în lealitatea lui Miklós Horthy care îi făcuse declarații de fidelitate în octombrie 1911, când participase la nunta sa, în calitate de aghiotant al împăratului Franz Joseph, și în februarie 1920, cu o săptămână înainte de a fi ales regent, când trimisese în acest scop un delegat la Prangins⁹⁴. El se aștepta la aceeași atitudine din partea comandamentului militar al Budapestei, ai cărui ofițeri îi prestaseră cu ani în urmă jurământul militar. Vizitându-l la Prangins în octombrie 1920, camaradul său de joacă din copilărie, ulterior susținătorul său fidel, contele Tamás Erdődy, a încercat să-l facă să înțeleagă că mișcarea monarhistă ungară nu-i este în întregime favorabilă, cuprinzând numeroși adepți ai monarhiei naționale, care l-ar fi văzut mai degrabă pe tron pe arhiducele Joseph, sau chiar pe Horthy.

Carol a ignorat toate aceste încunoștințări, fiind stăpânit doar de nerăbdarea de a ajunge cât mai repede în Ungaria. Nu este lipsit de importanță faptul că, de la sfârșitul anului 1920, autoritățile ungare mai împiedicaseră două încercări de întoarcere ale regelui⁹⁵.

La 24 martie 1921, el a plecat din Prangins și, călătorind *incognito*, l-a întâlnit la Viena pe Erdődy, alături de care a ajuns, două zile mai târziu, la frontiera ungară, în orașelul Szombathely. În palatul episcopului local, János Mikes, regele i-a întâlnit pe prim-ministrul Pál Teleki, pe Antal Sigray, comisar guvernamental pentru Ungaria de Vest, pe canonicul József Vass, ministru al Instrucțiunii Publice și pe colonelul Anton Lehár, comandant de divizie și comandantul militar al Ungariei de Vest⁹⁶.

⁹² *Papers and Documents* 1946, p. 285, 333; Ádám 1985, p. 46.

⁹³ Sévillia 2009, p. 268.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 29, 258-259.

⁹⁵ Zeidler 2007, p. 273.

⁹⁶ <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/biog/leharant.htm>, accesat la 17.03.2017.

Teleki și Vass au pornit spre Budapesta pentru a pregăti întâlnirea între rege și regent, dar un hazard mai mult sau mai puțin aranjat a făcut ca automobilul lor să rămână în urmă. Horthy, care se afla în 27 martie, Duminică Învierii, împreună cu familia în palatul regal, a avut marea surpriză de a fi solicitat, la ora prânzului, pentru o întrevvedere cu Carol al IV-lea. Dialogul între cei doi a durat mai bine de două ore, dar partea sa esențială a fost succintă: Carol i-a cerut lui Horthy să-și onoreze jurământul de amiral, pe care i-l prestase, și să-i predea puterea. Cel vizat a replicat că la 1 martie 1920 depusese în fața Adunării Naționale jurământul de regent, care îl abrogase pe cel de ofițer, dar, mai grav era faptul că revenirea unui Habsburg pe tronul Ungariei ar fi atras invadarea țării de trupele Micii Antante și reacția ostilă a Aliatilor. Ultimul argument al lui Carol a fost acela că venise la Budapesta cu asentimentul președintelui Consiliului de Miniștri al Franței, Aristide Briand, obținut însă - a trebuit s-o recunoască - nu direct, ci printr-un emisar. N-a constituit însă o dificultate pentru Horthy să pareze această replică. El putea face recurs la serviciile Comisiei Reprezentanților Diplomatici ai Principalelor Puteri Aliate la Budapesta. Înaltul comisar al Franței, Maurice Fouchet, a fost solicitat să obțină de la prim-ministrul său o confirmare (sau o infirmare) a celor susținute de rege. Lipsit de orice sprijin și epuizat fizic, Carol a acceptat să aștepte acest răspuns la Szombathely.

Aristide Briand, care declarase în februarie că nu s-ar fi opus revenirii lui Carol pe tronul Ungariei fără implicarea Parisului, acum, când acțiunea eșuase, a negat orice rol pe care l-ar fi avut în evenimente. A recunoscut însă desfășurarea unor discuții pe această temă între prințul Sixtus, mareșalul Hubert Lyautey și Philippe Berthelot, secretar general al Ministerului Afacerilor Străine. Acestui răspuns oficial al Franței i s-a alăturat, în 3 aprilie, o notă a Conferinței Ambasadorilor, care confirma conținutul Declarației din 2 februarie 1920, referitoare la caracterul indezirabil al restaurației habsburgice în Ungaria⁹⁷.

Demoralizat, ținut la pat de o viroză potențată de oboseala nesfârșitelor călătorii infructuoase, Carol a mai rămas la Szombathely până în 5 aprilie 1921, când a părăsit teritoriul Ungariei⁹⁸.

Agrarienii, cunoscuți pentru poziția lor antilegitimistă, au solicitat convocarea Adunării Naționale pentru a oferi o reacție la această problemă și propunerea lor a fost, în general, acceptată de celelalte partide politice. Întrunită la 1 aprilie, adunarea a adoptat o rezoluție al cărei prim articol începea cu invocarea Legii I din 1920, care oficializa suspendarea puterii regale la 13 noiembrie 1918. Textul continua prin sublinierea faptului că

⁹⁷ *Documents d'archives* 1999, p. 314-318; Horthy 2000, p. 139-145; Sévillia 2009, p. 261, 264, 269.

⁹⁸ *Papers and Documents* 1946, p. 319-320.

prerogativele șefului statului sunt exercitate de guvernatorul Miklós Horthy, investit de Adunarea Națională. Deoarece „sosirea inopinată a regelui Carol al IV-lea” pe teritoriul Ungariei trezise temeri în privința păstrării ordinii instituite, legislativul țării protesta împotriva „oricărui fel de atac unilateral” care ar periclita aplicarea Legii I din 1920.

În articolul al doilea al rezoluției, adunarea își exprima recunoștința față de guvernatorul Horthy pentru conduita sa loială, pusă în slujba națiunii, a legii și a Constituției „cu ocazia evenimentelor recente de o gravitate excepțională”⁹⁹.

La rândul său, regele Carol a simțit că tocmai eșecul încercării sale îi impune să-și salveze prestigiul printr-o declarație adresată națiunii maghiare. În textul semnat la Szombathely, în 2 aprilie, el a subliniat că simte Ungaria ca pe adevărata sa patrie de care este legat printr-un jurământ imuabil. Și-a exprimat convingerea că pacea internă a țării și ordinea legală depind de prezența pe tron a regelui încoronat și legitim. El și-a explicat plecarea prin dorința de a scuti Ungaria de noi retorsiuni datorate încercării sale de a-și redobândi prerogativele regale.

Într-o încercare de încheiere diplomatică, dorind să-și pregătească astfel revenirea, Carol și-a exprimat încrederea în Miklós Horthy și în disponibilitatea acestuia de a respecta vechile legi constituționale ale țării care impun „o colaborare armonioasă între Rege și națiune”¹⁰⁰.

Pentru a liniști cancelariile străine în privința restaurației, Gusztáv Gratz, ministrul Afacerilor Străine, a transmis misiunilor diplomatice ale Ungariei o circulară în care se specifica faptul că, pentru o perioadă nedeterminată, problema ocupării tronului fusese eliminată din programul politic al guvernului¹⁰¹.

Declarația lui Carol al IV-lea către națiune a fost predată de prim-ministrul Pál Teleki presei maghiare, însoțită de o scurtă notă personală favorabilă regelui. Deoarece a făcut acest gest fără acordul colegilor săi, ceilalți membri ai cabinetului i-au retras susținerea, determinându-l să demisioneze. În 14 aprilie 1921 s-a instalat un nou guvern, condus de István Bethlen¹⁰².

Ultima misiune importantă a guvernului Teleki a fost aceea de a administra problemele tranzitului regelui prin Austria și a redobândirii dreptului de rezidență în Elveția, ambele deopotrivă de delicate.

La solicitarea lui Szilárd Masirevich, însărcinatul cu afaceri al Ungariei la Viena, cancelarul Michael Mayr, reprezentant al Partidului Social Creștin, de orientare monarhistă, a răspuns că în condițiile unui acord între toate

⁹⁹ BPPH, nr. 50, din 7 mai 1921, p. 1-3.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 5-6.

¹⁰¹ *Papers and Documents* 1946, p. 335.

¹⁰² Graham 1924, p. 254-255, 590-591.

partidele politice, guvernul poate asigura o trecere liberă și nestânjenită a lui Carol peste teritoriul țării. Acest acord era greu de realizat însă în condițiile în care în Austria exista o mișcare legitimistă, mai slabă decât cea din Ungaria, dar totuși activă, iar Partidul Social Democrat, sprijinit de comuniști, avea o atitudine vehement antimonarhică și antihabsburgică. Într-adevăr, forțele de stânga, invocând pericolul unei restaurații habsburgice în Austria, au pretins ca un pluton din *Volkswehr*, gardă populară dominată de social-democrați, să-l escorteze pe Carol prin Austria ca pe un prizonier¹⁰³. Protestul cancelarului Mayr, al miniștrilor francez, britanic și italian la Viena, nu au avut nicio eficiență. În cele din urmă, regele a traversat Austria însoțit, în tren, de două unități de escortă din *Volkswehr*, câte un colonel britanic, francez și italian și doi ofițeri ai poliției vieneze¹⁰⁴.

La data de 5 aprilie, o mulțime de câteva mii de oameni, instigați de socialiștii locali, au ocupat gara Bruck an den Mur, cu intenția de a opri înaintarea trenului regal, dar fără a avea un scop bine definit. În cele din urmă, liderii social-democrați din escortă au reușit să dezamorseze conflictul și trenul a ajuns la frontiera elvețiană fără vreun alt incident¹⁰⁵. Structura escortei regale și incidentul de la Bruck ilustrează anarhia și deruta puterii care domneau în Austria anilor postbelici.

Carol al IV-lea a ajuns la frontiera Elveției în după-amiaza zilei de 6 aprilie. Prim-ministrul Teleki era acum îngrijorat ca nu cumva regelui să-i fie refuzată rezidența în țara cantoanelor, sau, mai grav, să fie internat acolo. Prin ministrul său de Externe, Gratz, a primit de la președintele Confederației Helvetice, Edmund Schulthess, asigurarea că aceste lucruri nu se vor întâmpla. Totuși, Consiliul Federal a stabilit unele condiții: Carol să nu mai întreprindă călătorii asemenea celei din martie-aprilie, să nu mai locuiască la Prangins, nici în vreo altă localitate apropiată de frontieră. El trebuia să renunțe la orice activitate politică și să anunțe autoritățile cu 48 de ore înaintea oricărei intenții de a părăsi Elveția. De asemenea, ținându-se seama de agitațiile politice, mai intense în rândurile socialiștilor, rezidența lui Carol ar fi fost facilitată dacă guvernul de la Budapesta l-ar fi recunoscut drept regele apostolic al Ungariei, care nu-și poate exercita pentru moment prerogativele din motive de forță majoră¹⁰⁶. În cele din urmă, evaluându-și mijloacele materiale, Carol s-a stabilit în luna mai, împreună cu familia și cu suita regală,

¹⁰³ *Papers and Documents* 1946, p. 295-296, 298, 300-301.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 320-321.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 337-338.

¹⁰⁶ *Papers and Documents* 1946, p. 286, 290-291, 309-310, 335-336, 347-348. Chiar dacă în altă formulare, guvernul Ungariei a transmis la Berna un mesaj privind conjunctura europeană care nu-i permitea lui Carol să-și ocupe tronul.

în castelul Hertenstein din cantonul Lucerna, pe malul Lacului Celor Patru Cantoane¹⁰⁷.

Eșecul lui Carol din martie-aprilie 1921 s-a datorat în primul rând unei evaluări incorecte, din partea sa și a celor care l-au susținut, a conjuncturii ungare și europene. Poziția comună a Antantei, reflectată de Declarația Conferinței Ambasadorilor, din 2 februarie 1920, era aceea de respingere categorică a revenirii dinastiei de Habsburg pe tronul Ungariei. Nu se știe cât de real era pericolul conținut în ripostele militare ale Micii Antante, cu care Cehoslovacia și Iugoslavia amenințau Ungaria. Liderii germani din Cehoslovacia considerau că în Parlamentul de la Praga nu s-ar fi putut obține o majoritate pentru declararea războiului, și chiar dacă acest lucru s-ar fi întâmplat, era pusă la îndoială capacitatea combativă a armatei¹⁰⁸. Îndoielile erau însă compensate de vehemența discursului lui Edvard Beneš, iar politicienii unguri nu puteau uita victoria campaniei militare românești de la Tisa, din aprilie-august 1919, și ocupația românească asupra Budapestei, care durase până în noiembrie.

Pe de altă parte, este surprinzătoare nesiguranța partidei legitimiștilor, alcătuită din aristocrați, politicieni de anvergură, dar care au rămas pasivi în contextul venirii lui Carol în țară. În Adunarea Deputaților, la 6 aprilie, primul-ministrul Teleki pune criza monarhică din Ungaria pe seama Cehoslovaciei și a Iugoslaviei, dar și pe seama Ligii Națiunilor, care, în pofida prevederilor din Articolele 12-17 ale Pactului său fundamental, nu a condamnat manevrele războinice inițiate de Praga și Belgrad¹⁰⁹.

Regentul Horthy se referea întotdeauna la Carol cu apelativul „Majestatea Sa” și nu ostenea să-și clameze intenția de a se dedica reînălțării sale pe tronul Ungariei. Condiționa însă acest act de recuperarea stabilității interne și externe a statului, stare deocamdată ipotetică și îndepărtată.

Pe de altă parte, exprimarea recunoștinței fără rezerve a Adunării Naționale, care făcea din el un adevărat salvator al patriei, i-a consolidat rangul de „administrator al regatului” și l-a făcut tot mai puțin dispus să renunțe la el. Atitudinea duală a lui Horthy reiese și din memoriile sale, în care consemnează faptul că în perioada aprilie-octombrie 1921 a întreținut o corespondență permanentă cu Carol. Într-o scrisoare din august, el și-a reconfirmat loialitatea și disponibilitatea pentru restaurația ... imposibilă pentru moment¹¹⁰.

¹⁰⁷ Sévillia 2009, p. 271-273.

¹⁰⁸ *Papers and Documents* 1946, p. 321-322.

¹⁰⁹ Zeidler 2007, p. 275.

¹¹⁰ Horthy 2000, p. 146; Sévillia 2009, p. 273.

IV. A doua încercare a lui Carol de a reveni pe tronul Ungariei

La începutul lui octombrie 1921, deși existau unele previziuni, nimic nu părea să anunțe amploarea evenimentelor care aveau să cutremure țara la începutul decadei a treia a lunii. Totuși, problema formei de guvernământ era vie în opinia publică și suscita controverse între partidele politice. O declarație de război la adresa carliștilor a venit din partea Partidului Național al Micilor Fermieri, care revendica abrogarea Pragmaticii Sancțiuni și punerea națiunii în dreptul de a-și alege liberă suveranul. Ei au primit o replică inteligentă din partea celui mai notoriu dintre legitimiști.

„Ce autoritate ar putea avea - scria Albert Apponyi în *Budapesti Hirlap* - un rege ce s-ar urca pe un tron ocupat și pe fruntea căruia s-ar pune o coroană care n-ar fi încă luată de pe capul monarhului legitim? Un astfel de rege ar face o jalnică figură. Deoarece și-ar datora puterea tacticii unei majorități parlamentare, el ar rămâne jucăria partidelor și ar fi negarea vie a tradițiilor națiunii ungare și a dogmei Sfintei Coroane”.

Intervenții cu un conținut asemănător au mai avut în presa maghiară sau austriacă prințul Lajos Windischgrätz și Gyula Andrássy¹¹¹.

În declarația adresată poporului ungar la 2 aprilie 1921, Carol și-a exprimat „încrederea în Providența Divină”, care îl va ajuta să revină în „mult iubita lui țară” pentru a-și pune, în calitate de rege, munca și forțele în slujba națiunii. Prin urmare, îndepărtându-se de Ungaria, gândul îi stătea doar la momentul revenirii. Pregătirile sale de întoarcere în Ungaria erau, dacă se poate spune astfel, secretul pe care îl cunoștea toată lumea și pe care nici Carol însuși nu-l tăgăduia. Prezența sa în Elveția crea probleme guvernului federal. Dacă clericii catolici și nunțul apostolic erau favorabili rezidenței regelui și inițiativelor sale, opoziția politică, în special socialiștii, găseau în acest fapt motive să atace executivul. Consiliul Federal era deranjat de presiunile și agitațiile exercitate de statele succesoare pe aceeași temă. Guvernul de la Berna s-a adresat celui de la Budapesta pentru precizări în privința persoanelor recomandate să-l viziteze pe rege. Printre oamenii asupra cărora doreau să se informeze miniștrii elvețieni se numărau baronul Aladár Boroviczény, diplomat, baronul Karl von Werkmann, Lajos Windischgrätz, consilier al lui Carol, prinții Sixtus și René de Bourbon-Parma; așadar, numai legitimiști și alți susținători ai restaurației¹¹².

Un indiciu asupra intențiilor lui Carol îl constituie faptul că s-a adresat în luna mai guvernului federal, subliniind că el nu a solicitat o rezidență permanentă, ci doar una de trei luni, până în august, ceea ce miniștrii elvețieni au aprobat, punând condiția ca o eventuală plecare să fie notificată cu cel

¹¹¹ BPPH, nr. 56, din 17 noiembrie 1921, p. 7.

¹¹² *Papers and Documents* 1946, p. 408-409, 621-622.

puțin trei zile în avans. Ceea ce pentru guvernul elvețian ar fi fost o exonerare, pentru cel maghiar reprezenta o adevărată problemă. Conteul Miklós Bánffy, ministrul Afacerilor Străine de la Budapesta, a transmis omologului său de la Berna punctul de vedere conform căruia de prelungirea rezidenței peste luna august depindea pur și simplu menținerea păcii în Europa Centrală¹¹³.

Între timp, se înmulțeau zvonurile referitoare la o iminentă revenire a lui Carol în Ungaria. În București, la guvern și la curte, prin aprilie-mai 1921, era luată drept sigură informația că evenimentul se va petrece la 20 iunie. Nu se știe în ce măsură au putut impulsiona astfel de rumori România în semnarea convenției defensive cu Cehoslovacia, act care a marcat intrarea efectivă a țării în Mica Antantă¹¹⁴.

În iunie, presa elvețiană și cea austriacă răspândeau zvonuri despre intenția lui Carol de a se întoarce la Budapesta pentru a-și relua tronul la 20 august, ziua Sfântului Ștefan, sărbătoarea națională a Ungariei. Diplomații maghiari din țările respective nu creditau astfel de știri, punându-le pe seama unor medii interesate să prezinte Ungaria ca principala sursă a incidentelor care pun în pericol pacea în Europa Centrală.

De data aceasta, regele nu părea rupt de realitate. Legitimiștii de prim-rang nu voiau să se mai lase surprinși, ca în martie, ci să asigure restaurației o bună pregătire. Baronul Aladár Boroviczény, căsătorit cu una dintre doamnele de onoare ale reginei Zita, era într-un continuu du-te-vino între Budapesta și Hertenstein, ținându-l pe Carol la curent cu preparativele din Ungaria. Unul dintre drumuri l-a făcut la dispoziția lui Horthy. Regentul își aducea aminte mai târziu, cu o amărăciune sinceră sau simulată, că în loc să încerce să-l convingă pe cel vizat că situația din țară nu se schimbese în bine, Boroviczény i-a nesocotit instrucțiunile dându-i regelui „sfatul cel rău”¹¹⁵.

Fostul ministru de Externe al Ungariei, Gusztáv Gratz, media pe lângă cercurile puterii de la Budapesta pentru aducerea regelui în țară cu acordul guvernului. Prim-ministrul Bethlen i-a adus însă la cunoștință propriul proiect, care viza retragerea lui Carol și instalarea pe tron a fiului său, Otto, în vârstă de opt ani, până la al cărui majorat Ungaria ar fi continuat să aibă în frunte un regent, cine altul decât Horthy. Administratorul regatului și prim-ministrul său ar fi avut astfel un răgaz de mai bine de un deceniu în care să exercite puterea fără nicio concurență și în care vigilența antihabsburgică a statelor vecine s-ar fi putut epuiza. Scrisorile trimise de Horthy la Hertenstein constau aproape în exclusivitate în sublinierea înrăutățirii situației externe a țării, fapt care plasa restaurația într-un viitor confuz. Toate acestea l-au

¹¹³ *Ibidem*, p. 414-415, 448, 595.

¹¹⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 446-447, 518. Convenția defensivă cu Iugoslavia, al treilea membru al Micii Antante, a fost semnată de România la 7 iunie 1921.

¹¹⁵ Horthy 2000, p. 146.

determinat pe Carol să întrerupă dialogul cu Budapesta și să califice drept ilegitimă puterea exercitată de Horthy. După prima decadă a lunii octombrie, decizia regelui în privința unei întoarceri imediate era luată. De data aceasta era hotărât să procedeze *manu militari*. Atenția sa a început să se îndrepte mai mult spre oameni precum contele Sigray și colonelul Lehár, care recrutau ofițeri fideli și se străduiau să-i pună la dispoziție în Ungaria de Vest trupe de ordinul miilor¹¹⁶.

A doua încercare de restaurație a debutat în ziua de 20 octombrie 1921. Carol și Zita, însoțiți de Boroviczény, s-au îmbarcat într-un avion lângă Zürich, cu destinația Dénesfa, localitate situată în apropierea orașului Sopron. Lângă acest sat se afla una dintre reședințele contelui József Cziráky, prima gazdă a regelui în această nouă acțiune. Legitimistii implicați au ales ca loc de sosire tot Ungaria de Vest, deoarece aici se afla divizia comandată de colonelul Anton Lehár și batalionul condus de maiorul Gyula Ostenburg. Regiunea, în care etnicii germani dominau distanțat, fusese atribuită prin Tratatul de la Trianon Austriei, dar transferul teritorial nu fusese încă operat. Numeroși maghiari care nu se împăcau cu ideea cedării ținutului, veniseră aici din întreaga țară și se constituiseră în gărzi paramilitare cu scopul de a se împotrivi cu arma în mână aplicării deciziei Conferinței de Pace. Membrii acestor grupuri i-au depus jurământ de credință lui Carol, alăturându-se trupelor regulate¹¹⁷.

Măsurile militare au fost însoțite de cele politice. Carol și-a investit propriul guvern, în care prim-ministru era István Rakovszky, Gyula Andrássy, ministru al Afacerilor Străine, Gusztáv Gratz, ministru al Finanțelor, Ödön Beniczky, ministru de Interne, iar generalul Francisc Schnetzer, ministru de Război¹¹⁸.

Unele erori de organizare au făcut ca punerea în mișcare a „marșului asupra Budapestei” să întârzie cu 24 de ore, tabăra regală ratând astfel elementul surpriză și diminuându-și șansele de reușită. Spre pildă, colonelul Lehár, neprimind mesajul care să-l anunțe că sosise momentul acțiunii, nu a pregătit la timp convoaiele feroviare destinate transportării trupelor spre capitală.

Dacă întâlnirea din martie se încheiase, cel puțin în aparență, fără confruntare, în octombrie, situația era una conflictuală: rege contra regent, care avea de partea sa guvernul Bethlen. Carol a început să manifeste conduita unui rege în funcție, anunțând într-o proclamație semnată la Sopron, în 21 octombrie, împreună cu prim-ministrul său, Rakovszky, că preia comanda

¹¹⁶ *Papers and Documents* 1946, p. 566, 605, 638-639; Zeidler 2007, p. 276-277.

¹¹⁷ Ormos 1994, p. 319-320; Hohwald 2008, p. 12-13; Sévillia 2009, p. 273-275.

¹¹⁸ BPPH, nr. 57, din 27 decembrie 1921, p. 5.

supremă a armatei și, din acel moment, singurul jurământ care lega autoritățile militare și civile era cel prestat față de el¹¹⁹.

Reacția lui Horthy nu a întârziat. El și-a reafirmat calitatea de conducător legitim al statului și, într-o proclamație din 22 octombrie, a cerut armatei naționale, pe care el însuși o constituise în 1919 și care-i declarase fidelitate, să-și onoreze jurământul și să se supună necondiționat ordinilor sale. Deocamdată, această armată națională, ale cărei efective nu depășeau 2000 de oameni, era singura forță pe care o putea opune Horthy trupelor regelui. Proclamația continua subliniind că puterea nu-i putea fi remisă lui Carol al IV-lea decât de guvernatorul ales de națiune, dar, în condițiile de atunci, acest act ar fi echivalat cu distrugerea completă a țării¹²⁰.

Așadar, în octombrie 1921, Ungaria trăia drama unei confuzii totale a puterii, cu doi conducători ai statului, două guverne și două armate aflate în relații de ostilitate.

În zorii zilei de 22 octombrie 1921, trupele regale îmbarcate în patru garnituri feroviare au pornit din Sopron spre Budapesta. Ajunse în aceeași zi la Győr, li s-au alăturat unitățile militare încartiruite acolo, care i-au jurat credință lui Carol. Același lucru s-a petrecut, la scurt timp, cu garnizoana orașului Komárom. În dimineața următoare, avangarda armatei regale a ajuns la Budaörs, la zece kilometri de capitală. Carol a rămas în spatele frontului în localitatea Bicske. Absența sa din rândul militarilor și lipsa unor ordine de luptă au creat derută în rândul propriilor trupe. Această stare de spirit a dus la defecțiunea militarilor din Győr și Komárom, care s-au întors în garnizoanele lor, revenind sub comanda lui Horthy și a guvernului Bethlen. Între timp, trupele din est au ajuns la Budapesta, schimbând raportul de forțe. Regaliștii au rămas în număr de circa 2000, în timp ce inamicii lor ajunseseră deja la 6000. În zilele de 23 și 24 octombrie au avut loc ciocniri soldate cu morți și cu răniți. De fapt, Carol își vedea propria armată ca pe una de descurajare și, detestând realitatea unui război civil, a bătut în retragere. Starea disperată a regentului și a guvernului său din zilele de 23 și 24 s-a transformat în victorie în ziua următoare. Regele și regina au fost arestați în 25 octombrie, iar a doua zi au fost internați în abația Tihany. Situată în peninsula cu același nume din Lacul Balaton, clădirea a putut fi izolată printr-un cordon militar în scopul detenției, dar și al protecției suveranilor captivi. Împreună cu ei se aflau foștii lor miniștri, Rakovszky, Andrássy, Gratz și Beniczky, reținuți de trupele guvernamentale în orașul Tata¹²¹.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*, nr. 56, din 17 noiembrie 1921, p. 8.

¹²¹ *Documents d'archives* 1999, p. 628-631; Zeidler 2007, p. 278-280. Conform formulării lui Miklós Zeidler, în 23 octombrie, pentru ofițerii din armata antigvernamentală, loialitatea față de rege sau față de regent devenise o problemă de opțiune personală, adesea spontană. Spre pildă, Pál Hegedűs, general al regelui, a schimbat în secret tabăra, obținând prin

Incapabili să-și asume în continuare o acțiune independentă, Horthy și Bethlen se confruntau cu un dublu pericol: capitularea completă în fața constrângerilor externe și faptul de a fi contestați în plan intern datorită unei cedări integrale. Asociindu-și-l pe Gratz, ei au încercat să evite această situație printr-un compromis care să salveze șansa unui viitor al Habsburgilor pe tronul Ungariei. Bethlen i-a trimis regelui, la Tihany, o scrisoare prin care îl implora să abdice. Pe de altă parte, cei trei au conceput un act pe care, semnându-l, acesta să declare că își va accepta abdicarea doar în momentul în care fiul său, Otto, ajuns la vârsta majoratului, ar fi fost încoronat. Documentul, rămas secret, ar fi fost depus în custodia Sfântului Scaun și ar fi fost făcut public doar atunci când, sosind momentul, s-ar fi putut încerca punerea lui în aplicare¹²². Fiind respins de Carol, aranjamentul a rămas fără urmări. A fost consemnat aici doar pentru a ilustra o continuitate, deși oscilantă, a viziunii regentului și a prim-ministrului său în privința viitorului tronului Ungariei.

Fermitatea regentului Horthy și a membrilor guvernului său în riposta anticarlistă a fost determinată de intervenția intransigentă a înalților comisari ai Antantei, francez, britanic și italian, care s-au întrunit încă din 22 octombrie și au redactat o notă ultimativă pe care au înmânat-o ministrului Afacerilor Străine, contele Miklós Bánffy. Documentul reclama înlăturarea imediată a regelui Carol al IV-lea și punerea persoanei acestuia în siguranță până în momentul în care avea să părăsească teritoriul Ungariei în condițiile stabilite de Marile Puteri. Cei trei diplomați au avertizat guvernul de la Budapesta că dacă nu se va supune condițiilor formulate în notă, statele lor nu-și asumă nicio răspundere pentru intervenția vecinilor Ungariei și pentru consecințele acestui fapt.

Într-adevăr, Cehoslovacia a recurs la mobilizări, Edvard Beneš comunicând prin legațiile sale din statele europene că prezența lui Carol în Ungaria constituie un *casus belli*. Guvernul de la Belgrad a chemat sub arme trei contingente de rezerviști. Cele două state au mobilizat la un loc o jumătate de milion de oameni. Sub aspectul măsurilor militare, România a rămas în expectativă, ca și în aprilie. Dar în 30 octombrie, miniștrii la Budapesta ai statelor Micii Antante, de data aceasta și al României, au întreprins o acțiune colectivă pe lângă guvernul Bethlen, cerând nu numai decăderea lui Carol din drepturile sale regale, ci a întregii dinastii de Habsburg. La insistențele lui Edvard Beneš, Aliații occidentali s-au alăturat acestui demers¹²³. În

negocieri cu guvernul o încetare a focului. Violând această înțelegere, Horthy a ordonat un atac prin care a preluat superioritatea tactică.

¹²² Zeidler 2007, p. 281-282.

¹²³ BPPH, nr. 56, din 17 noiembrie 1921, p. 9, 11-12; Ádám 1985, p. 43, 59-62; Nanu 1993, p. 86; Ormos 1994, p. 319-320; Horthy 2000, p. 147; Hohwald 2008, p. 12.

consecință, Adunarea Națională a fost convocată pentru data de 3 noiembrie, iar guvernul a introdus în procedură de urgență dezbaterile unui *Proiect de lege asupra anulării drepturilor suverane ale regelui Carol al IV-lea și a drepturilor de succesiune la tron a Habsburgilor*.

Legea adoptată atunci a primit următorul conținut:

„Articolul întâi. - Regele Carol al IV-lea este decăzut din drepturile sale la tron. [...].

Art. 4. - Pragmatica Sancțiune, cuprinsă în articolele 11 și 4 ale Constituției din 1723, stabilind drepturile de succesiune la tron ale Casei de Austria (Domus Austriaca), este anulată și națiunea își recuperează astfel dreptul de a-și alege în mod liber regele [...].

Art. 14. - Națiunea își menține neschimbată regalitatea, vechea sa formă de guvernământ, dar desemnarea monarhului este amânată pentru mai târziu și guvernul este însărcinat să acționeze în acest sens în momentul considerat oportun [...]”.

În ședința din 4 noiembrie, contele Bethlen, președintele Consiliului de Miniștri, s-a justificat în privința motivelor care l-au determinat să supună acest proiect de lege votului Adunării Naționale. El a invocat două circumstanțe: pe de o parte tentativa „nechibzuită” căreia tocmai îi căzuseră victime regele și dinastia, pe de altă parte, ingerințele Micii Antante și ale Alianțelor în politica internă a Ungariei, pe care le considera ilegale. Se observă faptul că el încerca să-l absolve pe Carol de responsabilități, nedezicându-se astfel de poziția sa favorabilă Habsburgilor.

Legitimistii, în majoritate membri ai Partidului Național Creștin, părăsind sala, proiectul de lege a fost votat în unanimitate de ceilalți deputați¹²⁴.

Consecința acestui act normativ a fost aceea că Ungaria a rămas un regat fără rege, iar regentul Miklós Horthy, „administrator al regatului”, și-a păstrat poziția până în 1944. El însuși a declarat mai târziu în mod explicit că atitudinea sa în timpul celor două încercări de restaurație a fost determinată de politica antihabsburgică a Marilor Puteri și a Micii Antante¹²⁵.

În 31 octombrie, regele Carol al IV-lea și regina Zita au fost predați trupelor britanice care i-au îmbarcat pe un distrugător ce trebuia să-i transporte pe Dunăre, la Galați. Nivelul scăzut al apelor fluviului la Porțile de Fier a făcut ca cei doi să traverseze România pe uscat, în salonul special al unui tren. Luând la cunoștință evenimentele, regina Maria și-a exprimat compasiunea față de Carol, iar regele Ferdinand a fost cu greu convins să renunțe la intenția de a merge la Galați, pentru a-l întâlni. Ministrul de Interne,

¹²⁴ BPPH, nr. 57, din 27 decembrie 1921, p. 1-3. Noi presiuni ale lui Beneș și ale Conferinței Ambasadorilor au avut ca reperкусиune introducerea în lege a unei prevederi care îi priva de dreptul de eligibilitate pe toți membrii Casei de Habsburg (Leuștean 2003, p. 63).

¹²⁵ Horthy 2000, p. 151, 154.

Constantin Argetoianu, care-i asigurase fostului împărat trecerea prin țară, a invocat în fața suveranului României argumente precum previzibila reacție negativă a Alianților, sau chiar a unor politicieni români, între care Ion I. C. Brătianu sau Take Ionescu.

De la Galați, Carol și Zita au fost imbarcați pe crucișătorul britanic „Cardiff”, care, cu escală la Constantinopol, i-a dus în Madeira, insula exilului¹²⁶.

S-ar fi putut crede că adoptarea, la 4 noiembrie, a legii anticarliste și antihabsburgice, apoi exilul regelui și moartea prematură a acestuia, la 1 aprilie 1922, ar fi putut face imposibilă perpetuarea mișcării legitimiste în Ungaria. Lucrurile au stat însă altfel. Chiar la începutul anului 1922 s-a produs o resurrecție a interesului pentru monarhie, și orice dezbateră politică, până și în Adunarea Deputaților, împărțea partidele în „carliste” și „anticarliste”. Prim-ministrul Bethlen, pragmatic, își asumase reorientarea și, vehiculând ideea că „loviturile de stat regaliste” trăsese țara înapoi și consumaseră energii politice care ar fi trebuit dedicate reformelor, a înființat la 2 februarie 1922 un bloc antilegitimist¹²⁷. De cealaltă parte a baricadei, contele Gyula Andrássy a părăsit Partidul Național Creștin și a înființat un Partid Legitimist. Primul program al acestei formațiuni, din 21 ianuarie 1922, avea un conținut moderat. După abordarea unor teme politice generale - libertate publică, legalitate, egalitate în drepturi - documentul aprecia că discuția problemei monarhice trebuie amânată pentru o perioadă în care situația externă a țării va permite deschiderea ei fără amenințarea unei intervenții militare străine. Trei luni mai târziu, în martie, într-un discurs ținut la Győr, liderul legitimist s-a manifestat mai ferm, reluând ideea că Ungaria are un rege încoronat, dar are nevoie de un guvern și de o Adunare Națională care să-i redea drepturile suverane¹²⁸.

Pe parcursul campaniei electorale din 1922 a survenit moartea în exil a lui Carol. „Regele încoronat al Ungariei” nemaifiind în viață, dezbateră politică s-a deplasat spre succesorii săi, legitimiștii preferându-l pe arhiducele Otto, iar Horthy pe arhiducele Franz. Situația a fost însă tranșată de rezultatul alegerilor, care a dat un câștig de cauză copleșitor alianței lui Bethlen, așa-numitul Partid al Guvernului. Legitimiștii au obținut rezultate neglijabile¹²⁹.

În realitate, mișcarea legitimistă devenise una platonice, șansele diminuându-i-se progresiv pe măsura trecerii anilor.

¹²⁶ *Adevărul*, XXXIV, nr. 11530, din 4 noiembrie 1921, p. 4; nr. 11531, din 5 noiembrie 1921, p. 4; Argetoianu 1996, p. 208-209; Maria 2006, p. 336-337; Sévillia 2009, p. 282-283.

¹²⁷ Graham 1924, p. 258-259.

¹²⁸ BPPH, nr. 59, din 3 martie 1922, p. 2; nr. 61, din 29 aprilie 1922, p. 4.

¹²⁹ Graham 1924, p. 262-263.

Concluzii

Concluziile cercetării dublei încercări de restaurație carlistă din Ungaria anului 1921 constituie o ecuație complicată cu unele date cunoscute și, poate, mai multe, necunoscute. Situația rezultă din interferența de interese și suspiciuni care generează mai degrabă întrebări decât identificarea unor încheieri logice. În perioada 1918-1921, împrejurări ineluctabile l-au determinat pe Carol I/IV să accepte mai multe schimbări de perspectivă. În noiembrie 1918 a renunțat la implicarea în afacerile de stat ale Austriei, apoi ale Ungariei. Dar, pentru el, abdicarea pur și simplu nu exista, deoarece credea în investitura divină îl motiva să-și conceapă destinul monarhic *sub specie aeternitatis*, gândire străină de mentalitățile care animau noile regimuri de la Viena și, în bună parte, de la Budapesta. La începutul anului 1919, faptul că noua structură statală a continentului nu era încă definitivată prin tratate i-a indus lui Carol aspirația spre un cadru mai larg al restaurației. El nu era atât de nerealist încât să se gândească la reconstituirea monarhiei habsburgice în starea anterioară anului 1918. Însă dorea să devină „suveranul legitim” al unei federații dunărene care să cuprindă la un loc state autonome - monarhii și republici. Proiectul ca atare era o mare utopie în condițiile în care multe dintre provinciile imperiului intraseră *de facto* în componența Cehoslovaciei, Iugoslaviei, României, Poloniei și Italiei. În altă ordine de idei, paradigma dominantă în Europa Central-Estică de după Marele Război era statul național și orice program suprastatal trecea în statele succesoare reacții de alertă.

Situațiile fluide i-au stimulat lui Carol capacitatea de adaptare. Pe lângă prezumtiva federație dunăreană, el avea totuși o certitudine, sau ceea ce-i apărea drept certitudine în 1919-1920: era „regele încoronat” al Ungariei, recunoscut ca atare de importante cercuri politice, ecleziastice și militare din țară.

Ajunși în acest moment al discuției, nu putem ignora un aspect sensibil. Aristocrații național-creștini erau legitimiști, dar, după semnarea Tratatului de la Trianon (4 iunie 1920) și mai ales după ratificarea acestuia în Adunarea Națională de la Budapesta (15 noiembrie), erau, într-o măsură și mai mare, revizioniști. Revenit pe tron, Carol n-ar fi devenit un simbol al revizionismului maghiar? Nu a jurat pe colina din Buda, în 30 decembrie 1916, cu prilejul încoronării sale ca rege apostolic, să „apere integritatea țărilor Sfântului Ștefan”? Viziunea sa asupra exercitării funcției monarhice era diferită. Dar ar fi putut avea alt discurs politic național decât amiralul Horthy și decât conții care l-ar fi adus pe tron? Aceste întrebări nu au nevoie de răspuns de vreme ce istoria a evoluat altfel. Oricum însă, regele Carol n-ar fi putut face revizionismul mai eficient, deoarece el n-ar fi adus Ungariei niciun adaos de potențial militar sau economic.

Un alt aspect care suscită formularea unor concluzii îl constituie atitudinea forțelor *pro* și *contra* revenirii lui Carol. Au fost legitimiști dispuși să meargă până la capăt în susținerea restaurației (Gyula Andrassy jr., Albert Apponyi, Lajos Windischgrätz, Antal Sigray, István Rakovszky ș.a.). Regentul Horthy și prim-ministrul István Bethlen vedeau consolidându-se sub ochii lor un regim politic și oscilau între proiectul restaurației habsburgice și teama că aceasta ar fi putut antrena factori interni și externi care să destabilizeze țara.

Aristide Briand i-a oferit lui Carol o susținere parțială deoarece dorea să contribuie la constituirea unui cadru geopolitic central-european care să izoleze Germania. Dar, prin aceste idei, el însuși era izolat, atât în țara sa, cât și în rândul Aliaților. În Franța acționau în aceeași direcție cu el doar cercurile monarhiste, a căror influență conta foarte puțin. În plan extern, Marea Britanie și Italia nu agreau proiectele sale central-europene. Pe un segment foarte îngust, ideile de politică externă ale lui Briand se întâlneau cu cele ale lui Carol. Să ne aducem aminte de Planul Briand din 1929-1930, de constituire a unei federații europene în cadrul Ligii Națiunilor. Nici proiectul omului de stat francez nu a avut șanse mai mari decât uniunea dunăreană gândită de Carol în 1919.

Inițiatorul și omul forte al Micii Antante a fost Edvard Beneš. Restaurația habsburgică, percepută ca un pericol pentru statele succesoare, nu a fost singura cauză a înființării alianței zonale. Beneš însuși, fiul unui țăran din Boemia, provenea dintr-un sat ai cărui locuitori obișnuiau să spună: „noi cei din Kozlany am fost întotdeauna niște rebeli”¹³⁰. Radicalul Beneš a moștenit o adâncă aversiune antihabsburgică ce data din secolul al XIX-lea, când elitelor din Boemia și Moravia li s-a respins doleanța instituirii în imperiu a unui regim trialist, în cadrul căruia ele să se alăture austro-germanilor și ungarilor în administrarea puterii.

În România, cele mai multe cercuri de opinie erau ostile restaurației Habsburgice, din motive care nu se deosebeau de ale celorlalte state succesoare. Cu toate acestea, Take Ionescu, care făcea politica externă a țării, a adoptat o atitudine moderată și rezervată cu prilejul celor două încercări de revenire ale lui Carol în Ungaria. Conduita sa nu se poate explica doar prin atitudinea binevoitoare a regelui Ferdinand și a reginei Maria față de Carol. Ministrul român al Afacerilor Străine, un diplomat înnăscut, era iritat de radicalismul omologului său, Beneš. El și-a considerat țara mai protejată de linia politică a Franței și a Marii Britanii. Temperând disponibilitatea Cehoslovaciei și a Iugoslaviei de a ataca Ungaria, puterile occidentale urmăreau să preîntâmpine declanșarea unui nou război în Europa Centrală. Așa cum aveau să sublinieze mai târziu istoricii maghiari înșiși, în perioada

¹³⁰ Michel 1986, p. 84.

1919-1921, nu proiectele interne, ci forțele externe au decis organizarea unui stat care pierduse războiul¹³¹.

Abrevieri bibliografice

- Ádám 1985 - Magda Ádám, *Les deux coups d'Etat de l'ex-roi Charles et la Petite Entente*, în *ActaHASH*, 31, 1985, 1-2, p. 33-85.
- Argetoianu 1996 - Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri (1919-1922)*, vol. VI, partea a VI-a, București, 1996.
- Bandholtz 1933 - Harry Hill Bandholtz, *An Undiplomatic Diary: By the American Member of the Inter-Allied Military Mission to Hungary 1919-1920*, New York, 1933.
- Bérenger 2000 - Jean Bérenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor 1273-1918*, București, 2000.
- BPPH - *Bulletin périodique de la presse hongroise*, Paris, 1917-1933.
- Brătianu 1939 - Gheorghe I. Brătianu, *Ațiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, București, 1939.
- Cars 2015 - Jean des Cars, *Saga dinastiei de Habsburg. De la Sfântul Imperiu la Uniunea Europeană*, București, 2015.
- Celier 1959 - Léonce Celier, *Emmanuel de Peretti de la Rocca*, în *BECh*, 117, 1959, p. 367-368.
- Czernin 1920 - Ottokar Czernin, *In the World War*, New York, Londra, 1920.
- Documents d'archives* 1999 - Magda Ádám, Katalin Litván (ed.), *Documents d'archives français sur l'histoire du bassin des Carpates 1918-1932*, vol. III, *Juillet 1920 - Décembre 1921*, Budapesta, 1999.
- Documents diplomatiques* 1993 - Magda Ádám (ed.), *Documents diplomatiques français sur l'histoire du bassin des Carpates 1918-1932*, vol. I, *Octobre 1918 - Août 1919*, Budapesta, 1993.
- Documents diplomatiques* 1995 - Magda Ádám, György Litván, Mária Ormos (ed.), *Documents diplomatiques français sur l'histoire du bassin des Carpates 1918-1932*, vol. II, *Août 1919 - Juin 1920*, Budapesta, 1995.
- Duroselle 2006 - Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale 1919-1947*, vol. I, București, 2006.
- Fejtő 1988 - François Fejtő, *Requiem pour un empire défunt. Histoire de la destruction de l'Autriche-Hongrie*, Paris, 1988.
- Georgescu 1921 - Ioan Georgescu, *Din frământările politice ale Maghiarilor. Dela Károlyi Mihály până la Horthy Mikós*, în *Transilvania*, 3, 1921, p. 174-185.
- Gergely 1993 - András Gergely, *Istoria Ungariei*, Odorheiu Secuiesc, 1993.
- Gerő 1997 - András Gerő, *The Hungarian Parliament (1867-1918): A Mirage of Power*, Boulder CO, 1997.
- Graham 1924 - Malbone W. Graham Jr., *The New Governments of Central Europe*, New York, 1924.

¹³¹ Hajdú, Nagy 1994, p. 309-310.

Valer Moga

- Hajdú, Nagy 1994 - Tibor Hajdú, Zsuzsa L. Nagy, XVI. *Revolution, Counterrevolution, Consolidation*, în Peter F. Sugar, Péter Hanák, Tibor Frank (ed.), *A History of Hungary*, Bloomington, Indianapolis, 1994, p. 295-318.
- Hohwald 2008 - Christophe Hohwald, *La diplomatie française face à la crise royale en Hongrie (1921)*, în RHA, 251, 2008, p. 1-18.
- Horthy 2000 - Nicholas Horthy, *Memoirs*, ediție de Andrew L. Simon, Safety Harbor FL, 2000.
- Le Goff 1924 - Marcel Le Goff, *Anatole France à la Bécellerie. Propos et souvenirs 1914-1924*, Paris, 1924.
- Leuștean 2003 - Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul „Noii Europei” (1920-1923)*, Iași, 2003.
- MacMillan 2006 - Margaret MacMillan, *Les artisans de la paix. Comment Lloyd George, Clemenceau et Wilson ont redessiné la carte du monde*, Paris, 2006.
- Maria 2006 - Maria, regina României, *Însemnări zilnice (ianuarie 1921-decembrie 1921)*, vol. III, București, 2006.
- Michel 1986 - Bernard Michel, *La mémoire de Prague. Conscience nationale et intelligentsia dans l'histoire tchèque et slovaque*, Paris, 1986.
- Nanu 1993 - Frederic C. Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, Iași, 1993.
- Ormos 1994 - Mária Ormos, XVII. *The Early Interwar Years, 1921-1938*, în Peter F. Sugar, Péter Hanák, Tibor Frank (ed.), *A History of Hungary*, Bloomington, Indianapolis, 1994, p. 319-338.
- Papers and Documents* 1939 - Francis Deák, Dezső Ujváry (ed.), *Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary*, vol. I, 1919-1920, Budapesta, 1939.
- Papers and Documents* 1946 - Dezső Ujváry (ed.), *Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary*, vol. II, January to August 1921, Budapesta, 1946.
- Papers Relating* 1933 - *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1918*, supplement 1, *The World War*, vol. I, Washington, 1933.
- Péter 2012 - László Péter, *Hungary's Long Nineteenth Century. Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective. Collected Studies*, Leiden, Boston, Brill, 2012.
- Preda 1994 - Dumitru Preda (ed.), *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, 1994.
- Ránki, Lackó 1976 - György Ránki, Miklós Lackó, *The Restoration and Crisis of Capitalism in Hungary, 1919-1944*, în AHY, 12, January 1976, 1, p. 291-311.
- Renoton-Beine 2004 - Nathalie Renoton-Beine, *La colombe et les tranchées. Les tentatives de paix de Benoît XV pendant la Grande Guerre*, Paris, 2004.
- Rothschild 1974 - Joseph Rothschild, *East Central Europe between the Two World Wars*, Seattle, 1974.
- Sévíllia 2009 - Jean Sévíllia, *Le dernier empereur. Charles d'Autriche 1887-1922*, Paris, 2009.
- Torrey 2014 - Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, București, 2014.

Post-scriptum la Marele Război: încercări de restaurație habsburgică în Ungaria (1921)

- Tóth 2007 - Andrej Tóth, *Czechoslovak Policy and the First Restoration Attempt of Charles Habsburg in Hungary in the Spring 1921*, în *Prague Papers on the History of International Relations*, 2007, p. 241-279.
- Vanku 1979 - Milan Vanku, *Mica Înțelegere și politică externă a Iugoslaviei*, București, 1979.
- Xeni 1933 - C. Xeni, *Take Ionescu 1858-1922*, București, 1933.
- Zeidler 2007 - Miklós Zeidler, *Charles IV's Attempted Returns to the Hungarian Throne*, în Andreas Gottsmann (ed.), *Karl I. (IV.), der Erste Weltkrieg und das Ende der Donaumonarchie*, Viena, 2007, p. 269-284.
- Zweig 1988 - Stefan Zweig, *Lumea de ieri*, București, 1988.

LISTA ABREVIERILOR

AAR-SI	- Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Academia Română. București.
ActaArchHung	- Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
ActaHASH	- Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
Adevărul	- Adevărul. București.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészt-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapesta.
AF	- Altorientalische Forschungen. Institut für Archäologische Wissenschaften, Abteilung Vorderasiatische Archäologie. Berna.
AH	- Archaeologia historica. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Brno.
AHY	- Austrian History Yearbook. Center for Austrian Studies. Minneapolis MN.
AIEFCB	- Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. Academia Română, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. București.
AIAC	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca. (este continuat de AIIGB).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIGB	- Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca. (continuă AIAC).
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Cluj-Sibiu.
AISC	- Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Alba-Iulia	- Alba-Iulia. Alba Iulia.
Aluta	- Aluta. Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények. Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
AMM	- Acta Moldaviae Meridionalis. Muzeul Județean Vaslui.
Anatolia Antiqua	- Anatolia Antiqua. L'Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul.
AnB	- Analele Banatului. Muzeul Național al Banatului (serie nouă). Timișoara.
Anistoriton	- Anistoriton / <i>Ανιστόριτον</i> . History and Archaeology Journal. Digital Journal (Grecia).

Lista abrevierilor

- Annales** - Annales. Économies, Sociétés, Civilisations. École des Hautes Études en Sciences Sociales. Paris.
- Antaeus** - Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
- AntAfr** - Antiquités africaines. Université de Provence. Paris.
- AnUB-ŞP** - Analele Universităţii din Bucureşti. Seria Ştiinţe Politice. Universitatea din Bucureşti.
- AO** - Arhivele Olteniei. Serie nouă. Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova.
- Apulum** - Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
- ArhMed** - Arheologia Medievală. Reşiţa. Cluj-Napoca.
- ArhVestnik** - Arheološki Vestnik. Institut za arheologijo. Ljubljana.
- Arts of Asia** - Arts of Asia. The Asian Arts & Antiques Magazine. Hong Kong.
- Astra Sabesiensis** - Astra Sabesiensis. Despărţământul Astra „Vasile Moga” Sebeş.
- AUASH** - Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- Banatica** - Banatica. Muzeul de Istorie al judeţului Caraş-Severin. Reşiţa.
- BAR** - British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
- BB** - Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
- BCH** - Bulletin de correspondance hellénique. L’Institut de correspondance hellénique d’Athenes. Atena.
- BCŞS** - Buletinul Cercurilor Ştiinţifice Studenteşti. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BECh** - Bibliothèque de l’école des chartes. Revue d’érudition. Paris.
- BerRGK** - Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt pe Main.
- BHAB** - Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timişoara.
- BJJS** - The British Journal of Sociology. London School of Economics and Political Science. University of London.
- BMA** - Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
- BOR** - Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. Bucureşti.
- Boabe de grâu** - Boabe de grâu. Revistă de cultură. Bucureşti.
- BR** - Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapesta.
- Britannia** - Britannia: A Journal of Romano-British and Kindred Studies. Society for the Promotion of Roman Studies. Londra.
- Brukenthal** - Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
- BS** - Balkan Studies. Institute for Balkan Studies in Thessaloniki. Salonic.
- BSNR** - Buletinul Societăţii Numismatice Române. Bucureşti.
- BTh** - Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
- BudRég** - Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapesta.

CAC	- Central Asia and Caucasus. Institute for Central Asian and Caucasian Studies. Luleå (Sweden). Institute of Strategic Studies of the Caucasus. Baku (Azerbaijan).
Carpații	- Carpații: Vânătoare, pescuit, chinologie. Cluj.
Castrum	- Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele. Budapesta.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
Cercetări arheologice	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
Chronica	- Chronica: annual of the Institute of History. University of Szeged.
Cibinium	- Cibinium. Analele Muzeului Etnografic „ASTRA”. Complexul Muzeal „ASTRA”. Sibiu.
CN	- Cercetări Numismatice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CNA	- Cronica Numismatică și Arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române. București.
CP	- Classical Philology. A Journal Dedicated to Research in Classical Antiquity. Chicago.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
Denarius	- Denarius. Slovenské národné múzeum - historické múzeum. Bratislava.
Der Unterwald	- Der Unterwald. Sebeș.
DolgCluj	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtarából. Kolosvár (Cluj).
EDR	- Ephemera dacoromana. Annuario dell'Accademia di Romania. Roma.
EHQ	- European History Quarterly. Sage Publications. New York.
EO	- Etnograficheskoye obozreniye. Institut etnologii i antropologii RAN. Moscova.
Erdély Múzeum	- Erdély Múzeum. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj-Napoca.
Études balkaniques	- Études balkaniques. Cahiers Pierre Belon. Association Pierre Belon. Paris.
European Archaeology	- European Archaeology/online. București.
FBW	- Fundberichte aus Baden-Württemberg. Stuttgart.
FI	- File de Istorie. Muzeul de Istorie Bistrița (continuată de <i>Revista Bistriței</i>).
FolArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történeti Múzeum. Budapesta.
FUrb	- Forma Urbis. Roma.
Gasyrlar avazy	- Gasyrlar avazy. Ekho vekov. Kazan.
Germania	- Germania, Römisch-Deutscher Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
GM	- Golos minuvshogo. Federal'noye gosudarstvennoye byudzhethnoye obrazovatel'noye uchrezhdeniye vysshego obrazovaniya Kubanskiy gosudarstvennyy universitet. Krasnodar.
Godišnjak	- Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.

Lista abrevierilor

HEI	- History of European Ideas. International Society for the Study of European Ideas. Londra.
Hierasus	- Hierasus. Muzeul Județean Botoșani.
Hiperborea Journal	- Hiperborea Journal. Societatea de Istorie Balcanică. București.
HOMÉ	- A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc.
HSCP	- Harvard Studies in Classical Philology. Harvard University. Cambridge (SUA).
IIER	- Issues in Educational Research. Western Australian Institute for Educational Research Inc. New South Wales, Australia.
IJESE	- International Journal of Environmental & Science Education. Kazan.
IJL	- International Journal of Linguistics. Makrothink Institute. Las Vegas.
IPH	- Inventaria Praehistorica Hungarie. Budapesta.
Istoricheskie	- Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskustvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. Tambov.
Izvestiya ASU	- Izvestiya. Altayskiy gosudarstvennyy universitet. Barnaul.
Jászkunság	- Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület. Szolnok.
JHE	- Journal of Human Evolution. Elsevier.
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz.
Közlemények	- Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Cluj.
KST	- Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara.
Kubaba	- Kubaba. Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Universidade Nova de Lisboa.
Lumea nouă	- Lumea nouă. București.
Lupta	- Lupta. Iași.
Mannus	- Mannus. Gesellschaft für Deutsche Vorgeschichte. Leipzig.
Maqarnas	- Muqarnas Online. An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World. Cambridge.
Marisia	- Marisia. Muzeul Județean Târgu Mureș.
MCA	- Materiale și cercetări arheologice. București.
ME	- Memoria Ethnologica. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș. Baia Mare.
MEFRA	- Mélanges de l'École française de Rome - Antiquité. Roma.
MEJSR	- Middle-East Journal of Scientific Research. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai.
MFME	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
Mir nauki	- Mir nauki, kulturni, obrazovania. Gorno-Altaysk.
MN	- Muzeul Național. Muzeul Național de Istorie a României. București
Mots	- Mots. Les langages du politique. ENS Editions. Paris.
Muzeológia	- Muzeológia a kultúrne dedičstvo. Univerzita Komenského v Bratislave.
Múzeum	- Slovenské národné múzeum. Bratislava.

Natura	- Natura. Revistă pentru răspândirea științei. București.
NK	- Národní knihovna: knihovnická revue. Národní knihovna České republiky. Praga.
Numizmatika	- Numizmatika. Slovenská numizmatická spoločnosť. Bratislava.
PA	- Patrimonium Apulense. Direcția Județeană pentru Cultură Alba. Alba Iulia.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
PolSci	- Romanian Journal of Political Science. Societatea Academică din România. București.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie. Constanța.
PQCS	- Philippine Quarterly of Culture and Society. University of San Carlos. Cebu.
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
Rațiunea	- Rațiunea. Revistă bilunară de liberă cugetare. București.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița (continuă File de Istorie).
RES	- Review of European Studies. Canadian Center of Science and Education. Toronto.
RevHisto	- Revista de Historiografia. Instituto de Historiografía Julio Caro Baroja. Universidad Carlos III de Madrid.
RHA	- Revue historique des armées. Ministère de la Défense. Paris.
RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RMM-MIA	- Revista muzeelor și monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.
Romantisme	- Romantisme. Revue du dix-neuvième siècle. Editeur Armand Colin. Paris.
România liberă	- România liberă. București.
Rossiyskaya istoriya	- Rossiyskaya istoriya. Akademicheskii nauchno-izdatel'skiy, proizvodstvenno-poligraficheskiy i knigorasprostranitel'skiy tsentr Nauka. Moscova.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RRSE	- Revista română de studii eurasiatice. Centrul de Studii Eurasiatice, Universitatea „Ovidius” Constanța.
SA	- Sociological Analysis. Oxford University Press. Oxford.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.
SArcheologiczne	- Sprawozdania Archeologiczne. Instytut Archeologii i Etnologii PAN. Cracovia.

Lista abrevierilor

Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SC	- Studii și comunicări. Asociația Folcloriștilor și Etnografilor din județul Sibiu (din 1992 devine Studii și Comunicări de Etnologie).
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. Academia RPR. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCN	- Studii și Cercetări de Numismatică. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.
SJ	- Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg Museum. Mainz am Rhein.
SJAHSS	- Scholars Journal of Arts, Humanities and Social Sciences. Scholars Academic and Scientific Publishers (SAS).
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SlovNum	- Slovenská numizmatika. Národný numizmatický komitet Slovenskej republiky a Archeologický ústav SAV. Nitra.
SM	- Svobodnaya mysl. Obshchestvo s ogranichennoy otvetstvennost'yu Politizdat. Moscova.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române. București.
SMIMed	- Studii și materiale de istorie medie. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române. București.
Socialismul	- Socialismul. București.
SP	- Studii de Preistorie. Asociația Română de Arheologie. București.
SS	- The Social Sciences. Western Social Association. Dubai.
Stâna	- Stâna. Revistă profesională și de cultură. Organ al oierilor din întreaga țară. Poiana Sibiului.
Steaua	- Steaua: literară, artistică și culturală. Uniunea Scriitorilor din România. Cluj-Napoca.
StudiaTC	- Studia Theologia Catholica. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
Studii	- Studii. Revistă de istorie. (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
Suceava	- Anuarul Muzeului Județean Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis, Serie Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
Syria	- Syria. Archéologie, art et histoire. Revue d'art oriental et d'archéologie. Institut français du Proche-Orient.
Századok	- Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. Budapest.
TAD	- Türk Arkeoloji Dergisi. Ankara.
Telegraphul	- Telegraphul. București.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Transilvania	- Transilvania. Centrul Cultural Interetnic Transilvania. Sibiu.

Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vestnik Moskovskaya	- Vestnik Moskovskaya gosudarstvennaya khudozhestvenno-promyshlennaya akademiya imeni S. G. Stroganova. Moscova.
Vestnik Omskogo	- Vestnik Omskogo universiteta. Seriya Istoricheskiye nauki. Omskij Gosudarstvennyj Universitet. Omsk.
Vestnik Tatarskogo	- Vestnik Tatarskogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta. Filologija i kul'tura. Kazan.
VI	- Voprosy istorii. Institut russkoy istorii Rossiyskoy akademii nauk. Moscova.
VF	- Voprosy filosofii. Izdatel'stvo «Nauka». Moscova.
VTT	- Veszprémi Történelmi Társaság és Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém.
WASJ	- World Applied Sciences Journal. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai.
Xenopoliana	- Xenopoliana. Buletin al Fundației Academice „A. D. Xenopol” Iași.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean Arad.